

11.2/3

448

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

1928. „ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE“ KIADÁSA 12. SZ.

KÉT DIALÓGUS RÉGI MAGYAR IRODALMUNKBAN

IRTA
DR. GYÖRGY LAJOS

CLUJ-KOLOZSVÁR
LAPKIADÓ NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.
1928.

2546.
CRISTVS VRVNK
NAK SZENT PETER REL
VALO BESZEL-
GETESE.

*Ez mostani világnak el-fordult és gonosz
' veszedelmes állapotjáról.*

Szerzetterett
NYUL CONRADUS
által.

*Meg-fordította pedig GYIRWA WENTZEL,
Németből Magyarra az újság-
vánoknak kedvükért.*

Lötsén, Bréyer Lőrincz által,
Añ: 1649. ész:

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

1928. „ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE“ KIADÁSA 12. SZ.

KÉT DIALÓGUS RÉGI MAGYAR IRODALMUNKBAN

IRTA
DR. GYÖRGY LAJOS

CLUJ-KOLOZSVÁR
LAPKIADÓ NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.
1928.

1. Julius dialogus (1513.)

Ennek a ma már teljesen kiveszett műformának, amelyet ókori minták nyomán a renaissance keltett életre s főképen a 16-ik század töltött meg jellegzetes tartalommal, két igen nevezetes példánya rejtőzik régi magyar irodalmunkban. Mindkettő a magyar szellemtörténet európai kapcsolatainak értékes és számbavételre érdemes emléke.

Eredetére régebbi a világhírű *Julius dialogus*, mely a humanizmus kedvelt műfajának egyik legklasszikusabb darabja. Évszázados multja ellenére tárgya még most is sokkal kényesebb, hogy sem valamennyi vonását részletezni lehetne. II. Gyula pápa, Szent Péter és a Genius között pereg le ez a folio alakban 16 levél terjedelmű párbeszéd, amelynél elevenebbet, tökéletesebb kivitelűt és főképen gúnyosabb hangut keveset termelt a szatirikus irodalom. Tartalma könnyen összefoglalható abban az egy mondatban, hogy a mennyország ajtaján először alázatosan kérve, majd büszkén követelőzve s végül kardcsörtetően fenyegetve kopogtató, zörgető, dörömbölő Gyula pápát nem bocsátja be az égi kapuőrző. A kinkerekedttoporzékoló Gyula pápa s a Géniussal megbotránkozva visszahuzódó Szent Péter jellemzi a tragikomikus helyzetet, amelynek lényege nem a sovány cselekményen, hanem a rövidsége mellett is rendkívül karakterisztikus párbeszédeken sarkallik. Ebbe a Génius épen csak az elején és a végén avatkozik be két jelentéktelen megjegyzéssel. A szóvivő véges végig maga a pápa, akiből Szent Péter közbevetett kérdései, szurós megjegyzései és felháborodott kifakadásai elmúlt életének olyan eseményeit kényszerítik ki, amelyek őt a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntetik fel. Ezek az itt-ott heves vitatkozássá surlódó párbeszéddek s a kiméletlenül őszintének látszó, de azért a durvaságot mindig elegánsan kikerülő összetűzések a pápa magánéletének és uralkodásának olyan kényes részleteit lebbentik fel, a hatalomratörés önző céljának s emellett minden más érdek cinikus megvetésének olyan mérhetetlen fokát élezik ki, hogy olvasás közben állandóan a legkinosabb és a legderüesebb érzések közt hánykodunk.

Az efajta hangnemtől elszokott mai olvasó könnyen megbotránkozhatik az ilyen természetű íráson, különösen ha korától elszigetelve tekinti és saját érzelmi világát nem szabályozza a történelmi perspektiva megértő szempontjaival. Annyira intenzíven lenyűgöző ez a kis könyvecske, hogy magával sodró hangulata, bár 400 esztendő távolságból árad felénk, hamar megingatja tárgyilagosságunkat, különösen ha nem vesszük számba termelő tényezőit: az újkor fordulójának óriási méretű politikai, val-

lási és szellemi átalakulását, amelyet különösen Itáliában rengeteg terjedelmű és fékevesztett szenvedélyességű szatíra és pasquillus irodalom kísért. Főképen két érzés fűtötte a kor lelkét: a túlhajtott gyűlölet az egyház ellen, amelynek hullámai folytonosan dagadtak, és az elégedetlen tömeg ellenszenves magatartása, mely a hatalmasokról úgy gondolkozott, hogy azok minden elképzelhető alacsonyásra képesek. Természetes, hogy az irodalom, mely ezekből az érzelmekből táplálkozott, hallatlan mennyiségű szégyent és becstelenséget halmozott fel. A pasquillus írók csapatának állandóan szemmel tartott célpontja, gyűlöletük szüntelen kirobantója épen Gyula pápa volt (1443—1513, mint pápa: 1503—1513), a „Pontifice terribile“, aki karddal kezében hágesón kapaszkodott az ostromlott Mirandola falaira. A pápaság egyházi rendeltetése és világi helyzete közti ellenmondás, amely épen az ő uralma alatt rikitott legélesebben, hatalmas szatíra-özönt fakasztott, amely Gyula pápára rendkívüli népszerűsége ellenére is minden szégyenletes dolgot rákent, Szent Péter legméltatlanabb utódának tüntetve fel őt.

Nem tartozik tárgyalásunk körébe, hogy igazoló adatait keressük ennek a felfogásnak, sem az, hogy vitába szálljunk a karrikatura ferdítéseivel. Az nyilvánvalóan látszik, hogy Gyula pápa még életében a legellentetesebb vélemények ütközőjében állott. Míg egyrészt a legszélsőségesebben és a legkiméletelelenebbül elítélték, másrészt dicsőítésére nem találtak elég mértéket, különösen az olasz poéták. Kétségtelenül a renaissance igazi pápája volt, erős lelkű és szenvedélyes uralkodó, aki nem hiába viselte címerében a tölgyfát.¹⁾ Az Uffizi képtárban látható Rafaelnek róla festett bámulatos kifejező erejű portréja. Két megkapó férfias vonása tűnik szembe rajta: hajlíthatatlan határozottsága és lankadatlan tettereje, amely szakadatlan harcában soha egy pillanatra sem ernyedett el. E képből mindenesetre megérthetjük e kiemelkedő egyéniséget vakon támadó és rajongással körülhizelgő ellentétes véleményeket.

Az ellene irányult összes gúnyíratok között tagadhatatlanul a legszellemesebb és a legélesebb épen szóban forgó dialogusunk, melynek a 16-ik század elején megjelent első kiadása a következő címet viseli: *F. A. F. Poetae regii Libellus de obitu Julii Pontificis Maximi. Anno Domini M. D. XIII.* Ez a hely és nyomtató nevét eltitkoló első kiadás ritka példányszáma s nem mindennapi tartalma révén a bibliofilek körében ma is annyira kapós és híres, mint későbbi valamennyi latin nyelvű lenyomata s francia meg német nyelvű fordítása. Az előbbieik közül különösen nevezetes a Wittenbergben 1557-ben Johann Lufftnál megjelent edítio, amelyet maga Melanchton rendezett sajtó alá, továbbá a Gourmont-Mondier féle 1612-iki párisi és a Joseph Retzertől lenyomtatott 1781-iki bécsi kiadás.²⁾ Megjelent azonkívül a 16-ik század leghíresebb pasquillus gyűjteményében³⁾ s több ízben Hutten Ulrich művei között.⁴⁾ Le-

¹⁾ Burchardt: Die Cultur der Renaissance in Italien. Leipzig 1877. I. 112., 231 l. — Marczali Henrik: Nagy képes világtörténet. VII. 22 l.

²⁾ L. Retzer alább id. munkájában Vol. I. p. 496—538.

³⁾ Pasquillorum Tomi duo Eleutheropoli (Tigurini). 1544. p. 123—178.

⁴⁾ Valamennyi kiadását felsorolja Brunet: Manuel du libraire. Paris 1862. III. col. 389—391.

fordítására csak a 18-ik században gondoltak, amikor a nemzeti nyelvek mellett a latin kezdett háttérbe szorulni. Mindössze csak három nyelv nyitott utat neki: a francia 1727-ben,⁵⁾ a német 1784-ben és a magyar a 18-ik század 80-as éveiben (cca 1785). Nyelvünkre Kovács Ferenc mérnök, Beöthy Zsolt dédapja, fordította. Nevezetes kéziratát a Kisfaludy-Társaság őrzi; címe a következő: *Második Julius, avagy Beszélgetés Julius, — ennek Anygala — és Szent Péter között a Mennysországbán. Dégen K. J. Olvasó! ne neved* (3 és fél ív terjedelmű). Kovács Ferenc minden valószínűség szerint, mint többi munkáinak java részét, ezt is németből ültetett át nyelvünkre, még pedig abból a kiadásból, melyet a felvilágosodás korának katolikus ellenes mozgalma ezen a címen terjesztett: *Gespräch zwischen Peter, Julius II. und seinem Schutzgeiste. Frankfurt und Leipzig 1784. Hartmann*. Míg azonban a franciák 1875-ben egy modern kiadással újból életre keltették⁶⁾ nem épen a legbarátságosabb szándékkal a katolikus egyházzal szemben, és a németek is 1877-ben megint kinyomtatták⁷⁾ válaszul a Canossa-járás 800 éves fordulóját ünneplő Rómának, addig a mi fordításunknak mind a mai napig nem sikerült az észrevétlenség homályából napfényre vergődnie.

Pedig ez a dialogus pusztán irodalomtörténeti szempontból is egyike a legérdekesebb tárgyaknak. Több mint 400 év óta izgatja a kutatást titokzatos eredete, de rejtelseit tisztázni még mindig nem sikerült. Amikor közvetlenül Gyula pápa halála után ez a pamflet megjelent, óriási feltűnést keltett az akkori tudós világban. Ezt főképen az idézte elő, hogy az 1512. május 31-én tartott lateráni zsinaton nagy feltűnést keltő Aegidius Viterbo beszédének s Peter d'Ailly meg Gerson halaszthatatlannak hirdetett reformgondolatainak megragadó merészséggel és rendíthetetlen bátorsággal kifejezésre juttatott visszhangját csendítette meg az érdekelt körökben. Hangja, merészsége és szokatlan ereje azt sejtették, hogy a névtelen irat mögött kiemelkedő egyéniségnek kell rejtőznie. Ez a magyarázata annak, hogy a dialogust a közvélemény kezdetben a kor legharcosabb szellemének, *Hutten* Ulrichnak, tulajdonította. Ez a feltevés Brunet tekintélye révén az irodalomtörténeti köztudat egy részében voltaképpen ma is benne lappang. Hutten összes műveinek kiadásában Eduard Böcking *Julius*-t ugyan a „Dialogi Pseudo Huttenici“ közé helyezte,⁸⁾ de a kérdés valójában ő is megoldatlanul hagyta s azok sem tudták végkép eldönteni, akik határozottan vitatták, hogy sok szó fér Hutten szerzőségéhez.⁹⁾ Az igazság minden bizonnyal az utóbbiak részén van. Tény, hogy ezt a nevet ma már senki komolyan nem emlegeti *Julius* írójául, mert oly nagy és feltűnő a különbség a párbeszéd sima, könnyed, ügyes retoriki-

⁵⁾ Dialogue entre Saint Pierre et Jules II à la porte du Paradis. Amsterdam, Bernard, 1727. A. A. Barbier: Dictionnaire de Ouvrages Anonymes. Paris 1872. Tom. I. col. 944.

⁶⁾ Julius dialogue entre Saint Pierre et le Pape Jules II à la porte du Paradis. (1513). Traduction nouvelle en regard du Texte Latin par Edmond Thion. Paris 1875.

⁷⁾ Julius II. Ein Gespräch vor der Himmelsthür. Aus dem Lateinischen des Girolamo Balbi, Bischofs von Gurk. Berlin 1877. Verlag Adolf Enslin.

⁸⁾ Ulr. Hutteni opera quae reperiri potuerunt omnia, edidit Boecking. Lipsiae, Teubner, 1859. IV. 421 kkl.

⁹⁾ Dav. Friedr. Strauss: Ulrich von Hutten. Bonn 1878. 68 kkl.

kája és Hutten nehézkes, széles előadásmódja között, hogy ez határozottan ellene mond a német író szerzőségének. Természetesen Hutteren kívül mások is szóba kerültek. Így sokan Desiderius Erasmus-ra gondoltak, a kor másik hírneves dialogusírójára. Épen Luther vette őt gyanuba.¹⁰⁾ Ezt azonban Erasmus erélyesen és felháborodva utasította vissza 1519-ben a Lorenzo Campeggi kardinálishoz intézett levelében, ahol többek között ezeket írja: „Quidam testabantur Hispani eujuspiam esse, sed suppresso nomine, rursus alii Fausto poetae tribuebant, alii Hieronymo Balbo“.¹¹⁾ E felvetődő nevekből látszik, hogy a közvélemény semmiképpen sem tudott napirendre térni e szellemes dialogus homályba burkolozó eredetén. Erasmus levele figyelmünket visszatereli a könyv címére, amelynek élén ott áll ez a megfejtésre váró 3 betű: *F. A. F.*, amely Erasmus sejtésének megfelelően így oldható fel: *Fausti Andrelini Foroliviensis*.¹²⁾ E szerint tehát annak a költőnek a munkája volna, aki Forliban született s 1517-ben Párisban halt meg, ahol 30 éven át a széptudományok mestere volt, azonkívül XII. Lajos és Bretagnei Anna „poeta regius“-a. De épen ez utóbbi vonatkozása kizárja még a feltételezését is, hogy egy ilyen mérész és egyházellenes könyvet mert volna a világ elé bocsátani. Összegyűjtött munkáinak egyik kiadásában sem fordul elő ez a dialogus, s mindazok közt, kik e névtelen művel vonatkozásba kerültek, az ő szerzőségének van legkevesebb valószínűsége, annak ellenére, hogy a címlap gyanút ébresztő kezdőbetűi egészen ráillenek. A névtelenség körüli vitában tényleg eddig még senki komolyan közbe nem lépett a „poeta regius“ írói tulajdonjoga érdekében.¹³⁾

Hutten, Erasmus és Faustus Andrelinus nevének kiküszöbölése után nem marad más hátra, mint *Hieronymus Balbus*-ra háritani a gyanút, úgy ahogy azt már Erasmus tette. Költő, tudós, filozófus, jogász, történetíró, szónok, diplomata, egyházfő s minden téren elsőrangú tehetség volt ez a velencei születésű és fényes közéleti pályát megfutott ember, aki bennünket közelebről azért is érdekel, mert hányt-vetett zajos életének java részét Magyarországon élte le. Amikor hozzánk érkezett, kalandos mult állt már mögötte. Erkölesten élete miatt állítólag Páduából szöknie kellett a nép dühe elől. Ez azonban homályos, tisztázatlan pont, esetleg pusztá mendemonda. Élete csak 1485. óta kísérhető figyelemmel. Ettől az évtől kezdve a párisi egyetemen a humaniora tanára volt s állandó harcban állott kollégáival, főképen Tardivussal, és földijével, Faustus Andrelinussal, ami egyre mérgesedett s végül annyira elfajult, hogy a rázuduló egyéb botrányos híresztelések miatt is futva kellett otthagynia Páris. Faustus Andrelinus a „De fuga Balbi ex urbe Parisia“ című versében gúnyosan utána is nevetett. Balbus azonban olyan ember volt, aki minden körülmények közt talpra esett. Miksa császár felszólítására még ugyanabban az évben (1493) beiktattatta magát a bécsi egyetem tanári

¹⁰⁾ Tischroden. 209 l.

¹¹⁾ Ad Laurentium Campegium Cardinalem. 416 sz.

¹²⁾ Panzer, Tom. IX. p. 165.

¹³⁾ Egyedül csak Otto Menkenius kardoskodott mellette: *Miscellanea Lipsiensia*. Lipsiae 1743. VI. l.

karába. Új állomáshelyén lelkes hallgatóságának a jogböceletet és a retorikát tanította. Összeférhetetlen természete azonban itt is olyan kellemtelenségeket zúdított rá, hogy türehtetlen helyzetét 1499-ben csak újabb meneküléssel tudta lerázni magáról. Magyarországon keresztül szándékozott hazájába futni, de a Vértesben a rablók kifosztották s félholtra verték, amint ezt egyik versében szánalmasan elpanaszolja. Barátai pártfogása révén sikerült ekkor a prágai egyetemen meghuzódnni, de erkölcstelen magatartásával megint annyira felingerelte maga ellen az egyetem tanári testületét s még legjobb barátait is, hogy nem volt maradása, jóllehet a közvélemény kiengesztelésére még a pápi rendet is felvette. 1501 táján tehát Magyarországra költözik s itt ritka ragyogású új élete kezdődik. Ulászló később megbízta gyermekei (Lajos és Anna) nevelésével s ennek révén egyre váltogatja a fényes állásokat: 1513-ban váci prépost és királyi titkár, 1514-ben egri örkanonok és 1515-ben pozsonyi prépost. Azonkívül a király bízalmas embere s az ország leghatalmasabb főúrának, Szakmáry Györgynek, kegyence. Ennek köszönheti diplomáciai megbízatásait is: 1515-ben követségben jár Innsbruckban Miksa császárnál, ugyanabban az évben előkészíti Miksa, Ulászló, Lajos és Zsigmond bécsi találkozását s maga is résztvesz azon. Később Zsigmond lengyel király krakói esküvőjén képviseli a magyar királyt s 1518-ban az augsburgi tartománygyűlést tüzei harera a török ellen. 1520-ban szintén mint magyar követ jelen van V. Károly aacheni megkoronáztatásán s szerepet vitt Mária és II. Lajos politikai érdekű házasságának előkészítésében is. Legfényesebben a wormszi gyűlésen (1521) állotta meg helyét, ahol a Lutherre zugó s a török ellen izgató szónoklatával bámulatra ragadta hallgatóságát. Elég tájékozottsága volt a politika rejtelmeiben, hogy korán észrevegye a Nyugat irányába hömpölygő török veszedelmet s Magyarország elháríthatatlan végzetes sorsát. Két évtizedes nyugalmas magyar élet után, mely feledtette multját s teret adott becsvágyának, átpártolt tehát Ferdinándhoz s lett belőle gurki püspök (1522). Hosszas volna részletezni a hanyatló ember életét, amelynek van még egy-két ragyogó pontja: Ferdinánd megbízásából követsége több alkalommal a pápai udvarban, propagandája a török ellen s buzgolkodása a reformáció feltartóztatására alakítandó fejedelmi szövetség érdekében. Utolsó nagy sikerét az V. Károly bolognai koronáztatására írt „De coronatione“ című állampolitikai értekezésével (1530) aratta. Ebben többek között azt hangoztatta, hogy a német császárnak nincs szüksége Róma elismerésére s ezzel megint haragot szított maga ellen, most az egyházáét. Élete végső éveit nem ismerjük. Az 1535-ből való utolsó adat szerint ez mindenesetre nagyon szomorú lehetett: szülővárosa szegénykórházában a legnagyobb nyomoruságban halt meg.

Ez a rövid életrajza¹⁴⁾ annak a férfiúnak, aki a legügyesebb diplomaták közé számítható; gazdag munkássága: latin versei, levelei, dialo-

14) Ezt legkimerítőbben J. Retzer írta meg: Hieronymi Balbi Veneti Gureensis olim episcopi Opera poetica oratoria, ac politico-moralia. Ex codicibus manuscriptis, primisque typis collegit et praefatus est Josephus de Retzer. Vindobonae, apud Josephum Stahel, MDCCLXXXI—II. Vol. I. p. VII—LXXII: „De vita et scriptis Hieronymi Balbi.“

gusai, beszédei, erkölcsfilozófiai, jogi és történelmi tanulmányai révén pedig korának legkimagaslóbb humanista szellemei közt foglal helyet. Nem esoda tehát, hogy a közvélemény, melynek visszhangjául tekinthető Erasmus levele, benne sejtette a *Julius* dialogus szerzőjét. Valóban mindazok között, akik számba jöhetnek, ő vonhatja ki magát legnehezebben a ráháruló gyanu alól. Mellette illetőleg ellene szól főképen két körülmény: személyes ellenszenva II. Julius iránt, akire szülővárosa érdekeit sértő politikai eljárása miatt neki, mint Velence fiának, épen elég oka volt haragudni, továbbá meggyőződéssel vallott felfogása az egyház reformjáról, aminek több ízben, így VI. Adorján és VI. Kelemen pápa előtt is, kifejezést adott. Élete és jelleme sem mond ellen ennek a feltevésnek. Összeférhetetlen, kritizáló, környezete és feljebbvalói eljárását kellemetlenül fesegető szellem volt, aki az embereken és a viszonyokon mindig erőszakosan felül akart kerekedni. Általában tipikus képviselője korának, melynek jellegzetes hibája, a gyakori és könnyelmű összeütközés az erkölcsi világrénddel, életének valamennyi mozzanatából visszaverődik. A dialogus szála, leme és szellemessége, fényes retorikája és sima ügyessége — a durvaság határait surló kényes részletek hirtelen letompításával — kétséget nem hagy, hogy az senki mástól nem származhatott, csak a humanismus vaia, melyik fényes elméjétől, amilyen maga Balbus is volt. Növelte vele szemben a gyanut, hogy többi prózai munkái és a dialogus stílusa közt, főképen bizonyos stereotyp fordulatokban, szembetűnő hasonlóság mutatkozik. Ez készítette már Gourmont véleményét s még inkább Retzert, Balbus műveinek kiadóját, szövegkritikai érvekkel is e vád meggyőződéses állítására. Zavaros életében Balbus sokkal súlyosabb meggyanusítások alól ki tudott sikamlani, ez azonban még ma is megáfogatlanul tapad rá. El nem döntött perrel állunk ugyan szemben, de azért az irodalomtörténet szívesen hajlik e vélemény felé, amely még csak növeli a dialogus szenzációját. Hozzá tartozik azonban az igazsághoz, hogy Balbus felhozhat két mentséget, amellyel tompítani tudja a rákent gyanú élet. Egyik az, hogy a dialogus nyilvánvalóan a francia udvar érdekeit szolgálja, amely ellen — mint a történelemből ismeretes — Gyula pápa a „szent ligá“-t alakította s hadi sikereivel elég érzékeny megaláztatást is mért rá. Épen ez a háttére annak, hogy XII. Lajos megengedte a dialogus nyilvános előadását a párisi egyetemen. Megmagyarázhatatlan azonban, hogy ugyan mi oka lehetett a Párisra különben is kellemetlen érzelmekkel emlékező Balbusnak a pápával szemben a francia érdekeket pártfogolni. Ez kétségtelenül gondolkozóba ejt Balbus állítólagos szerzőségével szemben. Másik mentő körülménye az olasz eredetű budai humanistának a dialogus élen álló *F. A. F.* rejtélye, amely csak Faustus Andrelinus névvel oldható fel. Ámde Balbus hívei illetőleg vádlói erre azt felelik: milyen könnyű és szellemes volt ezekkel az oda csempészett kezdőbetűkkel állani bosszút biztos magyarországi magányából azon az Andrelinuson, aki őt Párisból menekülésre kényszerítette!

E feltevés szerint tehát világhírű dialogusunkat, mely a 16-ik század tudós közvéleményét felverte s még nyugvópontra nem jutott négy évszázados vitát eredményezett, a velencei eredetű váci prépost írta, akinek fényes tehetségét sok szál fűzi a magyarországi humanismushoz. *Ábel*

Jenő kimerítő tanulmányára¹⁵⁾ kell itt utalnunk, aki először iktatta őt be szellemtörténetünk multjába. Tagja volt a Celtestől 1497-ben szervezett „Sodalitas Litteraria Danubiana“ körének s előmozdítója a magyarországi és a bécsi humanisták szellemi érintkezésének.¹⁶⁾ Állítólag Magyarország történetét is megírta, de ez elveszett, s jogi tanulmányaival befolyással volt a magyar törvényhozásra is, de ennek terjedelme még megállapíthatatlan. A Retzer kiadásában olvasható magyar tárgyú versei és levelei¹⁷⁾ amellet tanuskodnak, hogy kapcsolatait szellemi környezetükhöz két évtizedes magyarországi tartozkodása meglehetősen szorosra fűzte és elmélyítette. Érdeklődésünk tehát a személyével kapcsolatba hozott Julius dialogus iránt jogos és egészen természeteszerű.

Ettől függetlenül Kovács Ferenc fordítása ténylegesen is a magyar szellemtörténet körébe vonja azt, jelentős adattal gyarapítva európai vonatkozású kapcsolatainkat. De mi juttatta eszébe ennek a szorgalmas, lelkes írónak, hogy épen akkor ezzel a látszólag elavult dialogussal foglalkozzék? Egy pillantás a 18-ik század 80-as éveire, amikor tudvalevőleg tobzódott a pasquillus-mánia, visszaemlékezve a felvilágosodás korának katolikus ellenes magatartására s II. József egyházpolitikájára, egyszerre nyíjtját adja a Gyula pápáról költött dialogus alkalomszerű felelevenítésének. Épen beleillett ebbe az időbe, amely újból vitába szállt az egyház világi hatalmával. Ehhez járult egy nagyjelentőségű világtörténeti esemény: VI. Pius személyes látogatása Bécsben II. Józsefnél, mely a közvéleményt a röpiratok özönével izgatta az érkező pápának nem a személye, hanem az egyház érdekeit védelmező szándéka ellen. A különben is híres, és forgalomba hozott új kiadásai révén igen jól ismert Julius dialogus, melynek tárgya a napi eseményekbe élesen belevágott, ezeknél az éveknél megfelelőbb pillanatot nem találhatott volna emlékezetbe idézésére, olvasására, s egy olyan irodalmilag művelt embernél, mint amilyen Kovács Ferenc volt, a maga mulatságául egyszerűen lefordítására. Egyébként is divat volt akkor pasquillusokat írni, olvasni s a katolikus egyház és vallás rövására nevetni. Ez az idő volt az, amikor részben hívatott, de leginkább hívatlan elemek kezéből a 80-as évek szellemi viszonyaira és érzületére rendkívül jellemző pasquillus tömeg került ki, amely célt tévesztve az egyház elleni küzdelem teréről a katolikus vallás dogmáinak bántó kritizálására, milliók szent meggyőződésének gúnyos támadására,

¹⁵⁾ *Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság. Budapest 1880. Akad. Ért. VIII. k. 8. sz. 32—38 l. (A dialogus szerzőségében azonban Ábel Balbus ellen nyilatkozik. U. o. 71 l. 101 jegyz.) Balbus magyarországi szereplésére l. még *Knauz Nándor*: Balbi Jeromos II. Lajos király tanára. Magyar Sion IV. 1866.5 kki.

¹⁶⁾ *Hegedüs István*: Hieronymus Balbus diéskölteménye Mátyás királyról. IK. 1921.153 l.

¹⁷⁾ Verseket írt Vitéz Jánoshoz: 114 sz. I. 195 l., 138 sz. I. 206 l. Vitéz Mihályhoz: 118 sz. I. 197 l., 130 sz. I. 203 l., 153 sz. I. 215 l., 154 sz. I. 215 l., 167 sz. I. 224 l. Van egy „De schismaticis in Hungaria“ (204 sz. I. 239 l.) és „De legibus Hungariae“ (202 sz. I. 237 l.) c. verse. Ez utóbbi eredetileg Verbőczy Tripartitumának 1517-iki bécsi kiadásában jelent meg. A „De laudibus bellicis regis Pannoniae“ c. Mátyás királyt dícsőítő verséről, melyet Hegedüs István magyarra fordított, l. IK. 1921. 150—155 l. Lajos királyhoz és Szakmáry Györgyhez intézett levelei (I. 2—98 l.) szintén tele vannak magyar vonatkozásokkal.

ferdült. Természetesen hozzánk is eljutott belőle egynehány. Épen abban az időben, amikor Kovács Ferenc a *Julius dialogus*-t fordíthatta, bocsátotta ki *Szacsvay Sándor*, a Magyar Kurir szerkesztője, ennek az irány-
nak két legjellemzőbb darabját: *Az Izé-t és Zakkariásnak... levelei*-t.¹⁸⁾ Az előbbi e kor legfrivolabb irodalmi terméke, az utóbbi annyira póriás és obszcén s iránya oly mértékben sértő, hogy „bizonyos nemét az undor-
nak kelti fel“.¹⁹⁾ Hozzájuk képest a *Julius dialogus*, mely a vallásos ér-
zületet bántólag nem érinti, csak az egyház világi hatalomra törekvésével hadakozik, magas irodalmi színvonalon álló, izléses és szellemes írásmű.
Esetleges megjelenése a 18-ik századi magyar röpiratirodalom szintjének csak javára vált volna.

Nem tudjuk, mi tartotta vissza Kovács Ferencet fordítása kinyom-
tásától. Lehet, hogy szándékában sem volt efféle terv. Nem érezte magát
írónak, csak saját kedvtelésére forgatta a tollat, sokkal több kéziratos
munkát hagyva hátra, mint amennyit jól megfontoltan kinyomatott.²⁰⁾
Az is lehet, hogy jó érzése és átlagon felülálló ízlése riasztotta vissza attól,
hogy a durva pasquillusoktól felizgatott katolikus közvéleményt a tömeg
újabb gúnyos kacagásnak tegye ki. Beeses kézírate így is mindig fenntartja
annak emlékét, hogy a felvilágosodás korának katolikus ellenes áramlata
hozzánk is elhozta a világirodalomnak ezt a még sokáig nevezetes hírben
maradó és érdekes multu humanista dialogusát.

2. Krisztus Urunk beszélgetése Szent Péterrel (1560.)

Az Erdélyi Muzzeum Egylet könyvtára I. Hung. Q. 132 szám alatt őrizi
régí magyar irodalmunknak azt az érdemes verses emléket, amelynek betű-
hív szövegét alább tesszük hozzáférhetővé irodalomtörténetünk számára.
Kiadását megokolja az a körülmény, hogy a szerencés véletlen egyetlen, ne-
hezen megközelíthető példányban őrizte meg számunkra ezt a ritka érde-
kességű dialogust, amelyet Krisztus Urunk folytat Szent Péterrel a „vi-
lág el-fordult... gonosz s veszedelmes állapotjáról“. Érthető tehát, hogy

¹⁸⁾ 1. *Az Izé Purgatoriumhoz való Utazása. Sz. S. II. n. 1786. 2-ik kiad. 1787.* —
2. *Zakkariásnak a pápa titkos író-deákjának az austriai tartományokban lett vallás-
béli megvilágosításáról, Rómából költ levelei az ő lelki barátjaihoz. Kiadattak egy
eretnek-áttal. Fordítottak olasz-nyelvből. 1786 eszt. II. és ny. n.* — *Szaitz Antal Mária*
(Máriafi) „Igaz Magyar“-jában (1788—89. II. 40. III. 44.) általánosságban már
utalt arra, hogy e röpiratait Szacsvay németből fordította. Ballagi Géza alább idézett
munkájában (169, 171 l.) hiányzik megjelölése a meglehetősen nehezen hozzáférhető
forrásuknak, amelyeket az Ungarische Jahrbücher-ben (1928. Band VIII. 79, 82 l.)
már megállapítottam: 1. *Reise nach dem Fegefeuer. Ein Gesicht von L. Dingen (!)*
S. I. 1784. — 2. *Briefe aus Rom über die Aufklärung in Oesterreich von Zakkaria*
*pápstl. Gehcimschreiber an seine gestliche Freunde. Herausgegeben von einem Protes-
tanten. Aus dem Italienischen. Frankfurt u. Leipzig 1785.* — Ez az apokrif Zakkaria,
kinek nevét elesente a röpirat, nem más, mint *Francesco Antonio Zaccaria* (1714—1795),
századának legharcosabb szelleme és legkiemelkedőbb jezsuita írója, akinek *Backer*
(Bibl. n. éd. par Sommervogel. 1898. VIII. 1381 kkl.) 161 nyomtatott munkáját
sorolja fel. Az osztrák provinciában is tevékenykedett. A röpirat ismeretlen szerzőjé-
nek tehát kézenfekvő volt személye és neve, amellyel hatásosan Y.ába támadhatta a
katolikus egyházat. Egy másik skandalozus tartalmu könyvet is kiadtak Zaccaria neve
alatt *Christlicher Tugendspiegel* címmel (Roma u. München-Leipzig, Weygand 1786.)

¹⁹⁾ *Ballagi Géza*: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest 1888.
169, 171—172 l.

²⁰⁾ *Császár Elemér*: Kovács Ferenc irodalmi hagyatéka. IK. 1918. 208, 299, 423 l.

irodalmi összefoglalásaink kénytelenek voltak eddig csupán cím szerinti megemlítésére szorítkozni²¹⁾ s így mind a mai napig a magyar szellemtörténet felhasználatlan adata maradt. *Szabó Károly* bibliografiai leírásán²²⁾ s egy doktori értekezés tartalmi kivonatolásán²³⁾ kívül egyedül csak *Thienemann Tivadar* szólott hozzá érdemileg.²⁴⁾ Ő is azonban kénytelen volt német forrásán keresztül ítélni róla.

A 4-rét alakú s teljes két ív terjedelmű (A₁₋₄; B₁₋₄) könyvecske, amelynek épen és hiánytalanul ránk maradt lapjain két hasábosan futnak a verssorok, 1649-ben jelent meg Bréver Lőrinc löseai könyvnyomdájában. Legelőször *Bod Péter* vett tudomást róla *Szent Hilarius*-a előszavában (Szeben 1760), cím szerint megemlítve az „éles, elmés, szurós együtvaló beszélgetések. satírák, ortzazó versek“ között, „amellyek... azért iratnak, hogy fulánkot hagyván az Olvasóknak elméjekben, az vétkektől elvonattatnának“. *Magyar Athenas*-a 93-ik lapján ismét figyelemre méltatja ezt a „minden rend-béli embereknek veszett tseleketedekről“ írt „szép elmés könyvetské“-t. Ez a szorgalmas irodalomtörténeti adatgyűjtőnk, az első magyar nyelvű írói lexikon szerkesztője, gr. Gyulai Kata gr. Teleki Imréné könyvtárában ismerkedett meg dialogusunkkal. Később a könyv Benkő Ferenchez került s az ő ajándékából jutott aztán az Erdélyi Múzeum Egyeslet tulajdonába. Unicum példányunk tehát azért is érdekes, mert Szabó Károly teljes valószínűnek látszó megállapítása szerint valaha Bod Péter kezei között forgott.²⁵⁾

A címlap szerint *Gyirwa Wentzel* buzgalmának köszönhetjük e verses párbeszédet. Tőle Bod Pétert csak egy évszázad választotta el, de már ő sem tudott számot adni, hogy ez az idegen hangzású név viselője „mitsoda rendbéli ember“ lehetett.²⁶⁾ Kevés figyelemben részesült személyéről útbiztosító adat azóta véletlenül sem vetődött felszínre. Biztosan csupán azt tudjuk róla, hogy ő gazdagította szellemtörténetünket azzal a középkori Sibylla verssel, amely régi irodalmunk leggazdagabb tárgyköri emlékei közé számítható.²⁷⁾ Megállapítható továbbá még az is róla, hogy minden valószínűség szerint katolikus vallású ember lehetett. Mindkét munkájában, ha nem is kielezeten, elárulja felekezeti pártállását.

Gyirwa Wentzel oly korban élt, mely az írói tulajdonjogot tiszteletben tartotta, nem úgy, mint a következő évszázad, amikor — nálunk épúgy, mint külföldön — meglehetősen elmosódott e fogalom tartalma és értéke. Becsületesen megvallja tehát, hogy *Nyul Conradus* művét fordította németből magyarra az „ujság kívánóknak kedvéért“. Anyyira lelkiismeretesen járt el, hogy még a szerző nevét is megmagyarosította. Abban az időben természetesen az irodalmi ujdonság is más megítélés alá esett,

²¹⁾ *Pintér Jenő*: A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei György fellépéséig. Budapest 1909. II. 313 l. 2. jegyz.

²²⁾ *Szabó Károly*: Régi Magyar Könyvtár. Budapest 1879. 350 l.

²³⁾ *Ujvárossy Szabó Gyula*: A magyar verses oktató költészet története 1772-ig. Budapest 1910. 122—123 l.

²⁴⁾ *Thienemann Tivadar*: XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. IK. 1923. 152—153 l.

²⁵⁾ *Szabó Károly*: i. m. 351 l.

²⁶⁾ *Bod Péter*: *Magyar Athenas*. 1766. 92 l.

²⁷⁾ Szövege bevezetéssel e sorok írójának kiadásában sajtó alatt.

mint ma. Évtizedek, néha évszázadok teltek el, míg egy irodalmi mű a nyelvhatárokon átjutott. Ebben az esetben közel 90 esztendő választja el a német eredeti és a magyar fordítás megjelenését. Az eddigi kutatások szerint a német irodalom területén 1560-ban tűnt fel először a mi magyar dialogusainknak megfelelő német szöveg a következő címmel: *Gesprech des Herren Christi mit S. Petro von der Welt lauff vnd jrem verkerten boesen wesen*, amelynek még ugyanabban az évben megjelent második bővített kiadása a szerzőt is megnevezi: *Beschrieben durch Conrad Hasen*. Goedeke a 16-ik század második feléből még 8 kiadását sorolja fel ennek a nyilvánvalóan kedvvel olvasott könyvecskének.²⁸⁾ Nyelvének utbaigazítása szerint írója, — aki személyileg ép annyira ismeretlen, mint a magyar fordító — sziléziai ember lehetett s dialogusát az 50-es években írhatta, még pedig Fr. Dedekind széles körben olvasott könyvének, a 16-ik század nyers erkölcesit ironikusan és durva módon ostromozó *Grobianus*-ának megjelenése (1549) után, melyre a német szerző két helyen is hivatkozik.²⁹⁾ Egyébképen formailag, nyelviileg, verselésében és rímelésében semmiesetre sem tartozik ez a költemény korának legkiválóbb termékei közé, hasonlóképen magában a dialogusban símes semmi feltűnő művészi készség. Ezt pótolja tartalma, amely éles és érdekes bepillantást enged az akkori idők társadalmi életébe és erkölcsi viszonyaiba.

Az elbeszélésnek ma jól ismert és megszokott kerete akkor még az újdonság ingerével hathatott. Szent Péter kívánsi a világ folyására, vajjon úgy tartja-e magát, mint amikor az Urral a földön járt-kelt. Krisztus Urunk ugyan óva inti, hogy tegyen le szándékáról, de azért hajlandó egy hónapi szabadságra eresztetni őt. Péter ezt keveseli s hat hétért könyörög. Alig forog le azonban 14 nap, váratlanul visszaérkezik. A vers hátralevő részét (53. sortól végig) aztán a földön szerzett keserves tapasztalatainak, illetőleg panaszainak felsorolása tölti ki. Anyyira fel van háborodva a merő rusnyasággal fertőzött világ rosszaságán, hogy csak egy napra szeretné átvenni az Úrtól a világ kormányzásának hatalmát. Majd méltóképen megbüntetné az elvetemült embereket. Elbeszélése rendjén még több ízben kibozzák sodrából az élénken felelevenedő földi képek. Az isteni jóság és bölcsesség, amely csak rövid közbeszólásokkal szakítja meg az elbeszélés rendjét, állandóan esendesíti Péter gyarló emberi természetének szenvedélyes kifakadásait.

Földi vándorlásában legelőször is arra volt kívánsi, vajjon prédikálják-e és mily módon hirdetik az Úr igéjét? Bemegy egy templomba, ahol nagy esodálkozására alig 50 hallgatót lát, míg az utcán és piacon papot szidó s egyházra morgó száz embernél is többen sűrögnek-forognak. Meg nem állhatja, hogy rá ne szóljon a csavargókra, de azok istentelen csúfos feleleteikkel beléfojtják a szót. Közben észrevesz egy koresmát s benéz oda. Milyen nagy az álmélkodása, hogy bor, kártya és kocka mellett többen vannak benne, mint a szentegyházban. Magának is bort hozat és esendesen visszahuzódik egy szegeletbe. Jámbersága azonban durva tettlegességre iz-

²⁸⁾ *Goedeke: Grundriss*. Dresden 1886, II. 274 1:1560., s. a., 1560., s. l. 1561., s. l. 1568., s. l. s. a., Nürnberg 1584., s. l. 1587, Ez utóbbi kiadást újból lenyomatta *Oscar Schade: Satiren und Pasquille aus der Reformationszeit*. Hannover 1856. I. 154—175 l.

²⁹⁾ A 219. és 329. sor Schade id. kiadásában.

gatja a duhaj vendégeket. Felháborodásában már-már vissza akar fizetni, de mégis meggondolja, hogy azok többen vannak s okosan beletörődik kényelmetlen helyzetébe.

Még sok leverő dolgot látott az Úr szolgája. Az emberek tele vannak képmutatással, hazudozással és rosszindulattal. Csak színnel és szájjal keresztények, az Úr igéjéhez nem tartják magukat, rusnya viszázkodás és vérontás az egymás közti igazi viszonyuk. A papok tudatlanok, hiveiket legeltetni nem képesek. A parasztot nem tanítják, csak korholják, ez azonban szavukra ügyet sem vet, mert a dorgáló élete nem felemelő ragyogás, hanem merő rossz példa. Nem is csoda, mert ahány pap, annyiféle: az egyik szofista, a másik Picard hive, a harmadik Zwinger követője, s mindenik a saját hasznán kívül egyebet nem lát és nem keres. Csak lett volna hatalma, eltörölte volna mindnyájukat, — kiált fel újból a világ csalárd folyásával elégedetlen Szent Péter. Aztán hol vannak a régi oskolamesterek, akik hasznukat nem nézve szépen oktatták a gyenge ifjúságot! Hírük sines már ezeknek. A mostani tanítók hetekig könyvet sem vesznek kezükbe, ellenben tükör előtt hívalkodnak, pálinkáznak, nyelveskednek, csak imígy-amúgy tanítgatnak s még templomba járni is szégyelnek. „Igen néznek fizetésre, de ritkán az gyermekségre“. Egészen érthető, ha a gonosz példáktól elvakult apró emberkék, kik még az ábécét sem tanulják meg, zablán nem tarthatók s felnőve a gonoszságban teljesen elmerülnek. Ilyen körülmények közt az igazság is csalárd színt mutat, s betörik a feje vagy előnti tejfőlet, ki annak érdekében szót emel. Már a bírák sem az igazság emberei. Nincsen olyan dolog, amit ezüsttel elkötni nem lehetne. Az igazság pehelykönnyű, a pénznek ellenben nagy a súlya s így a szegény ember, ki a prokátort ki nem elégítheti, mindig pervesztes a maga igazában. „Hogy lehetsz oly nagy türhető, ily sokáig szenvedhető“ — kiált fel újból türelmetlenül a világ gonoszságán eléggé megbotránkozni nem tudó Szent Péter.

És következik egy másik örök kép: a mértéktelenségben és bujáságban tobzódó emberiség leábrázolása. Csak kockán s mulatságon jár az eszük, s némelyek annyira elvadulnak, hogy papucsból, mosdóból isznak, üveget rágnak, gyertyát nyelnek. Isten adományát, a bort, életük rövidítésére fordítják, testileg-lelkileg tönkremennek, a jókat leszólják s napestig fejükben csak paráznás dolgokat kergetnek. Ismét kéri Szent Péter az Urat, hogy hágjon rájuk s büntesse pokollal latorságukat.

Egy alkalommal kellemetlen élményben volt része. Szállásán katonákkal akadt össze. Jámborul meghuzódott egy sarokban, szemlélve az éktelen ruházatu vitézeket. Egyszer csak az egyik hozzá sompolyog, szeme láttára ellopja süvegét, nyomban el is adja, a másik pedig sörrel arcát tele fujja. Helyéből még megmoccanni sem mert, mert velük egy kovászból való még gorombább társaság lépett be. Álmélkodva hallgatta merő istentelen, rút átkokkal-szítkokkal terhes beszédüket. Elgondolta, hogy az Úr ezekért az érdemtelcnekért szenvedett fájdalmas keresztthalált. „Uram mért engedsz nékiek, hogy el nem hagyod veszniek?“ — fejezi be panaszainak újabb szakaszát Szent Péter.

Sorra jön aztán a társadalom többi rétegeinek erkölcsi feltárása. A parasztok is állandó tobzódásban tékozzolják javaikat, fennen ágaskodók s paraszt létükre nemes formát űznek. Egyszer meg is járta egy ilyen bársonyos ruhájú „mint egy disznó részeg“ paraszttal, aki kevélyen ficánkoló

paripájával kétszer rátaposott, amikor a mezőn járt-kelt. Ilyen a paraszt ember: inidig csak a bor után tudakozódik, megrészegeedik, verekedik. Lelkiismerete könnyebben elviseli az emberért, mintha egy kutyának oltja ki életét. Csak büntetéssel lehet a parasztot észre téríteni, különben gonoszságával még az Urat is lerántja a mennyekből. Nem sokkal különbek a szülők és a gyermekek erkölsei. Alig cseperedik a lányka 15 esztendőre, elkezdik cifrázni két-három szoknyával, paláttal, hajfonó zsinórral s övvel, hogy férjhez mehessen. Nagy kényesen járja a piacot, míg otthon alig van betevő falatja. Végre sikerül férjet fogni, megszületik a gyermek, semmi pénzük s feleáron elkotyavetyélik minden vagyonukat. Szép fajtája az embereknek a kalmár népség is. Ahol csak lehet, meghuzza a szegény embert: hamis mértéket használ s áruját mindenféle ravasztsággal nehezíti, esakhogy nyereségét szaporíthassa. A szomszédok kutya-maska barátságban élnek, egymásnak még köszönését sem fogadják. A szolgák és szolgálók az ételben melegszenek, de a dologban reszketnek. A gazdának magának kell a dolog végét megfognia, ha valamiképen létre akar jönni. Egyszer szállás keresés közben véletlenül bevetődött egy fonóba. Micsoda latornépség volt ott, legkisebb gondja épen a fonás. Amikor szemrehányással illette őket, keményen rámondult egy hatvan esztendős virágszál: az erkölcsi szabályokat, az utolsó ítéletet s mi egyebeket csak papi fabulának minősítette, aztán „hallgass kopasz, mert majd úgy jársz, mint egy kuvasz“ felkiáltással hozzáverte rokkáját. Erre a gonosz szolganép megfutamította, úgy hogy alig tudott egy csürben elrejtőzni, ahol alaposan megfázott. Ezek a kellemetlen emlékek természetesen egyre nyomatékosabban sürgetik az Úr büntetésének rásúlyosodását az elvetemedett gonosz emberekre. A gazdagokban nincs semmi könnyörület a szegény emberek nyomorúságán. Tíz közül egy ha enyhít a nélkülözésen. Igaz, hogy a koldusnépség is megbízhatatlan. Nyomoréknak, betegnek tettetik magukat, emellett — mint egy koresmában véletlenül tapasztalta — jól esznek-isznak, még kutyájukat is vajjas kenyérral hízlalják s hozzájuk hasonló fertelmes rusnya asszonyokkal dúdasíp mellett mulatoznak. Mások meg közülök dulkan, rabolnak, a szegény embereket kifosztják, a szép lányokat megszeplősítik. A mesterember is megbízhatatlan. Portékáját kétszer is eladja, magával csak dicsekedik, emellett kontárkodik, rontva a jó mesterek munkájának becsületét és értékét.

Nyugodtan nézi az Úr ezt a sötét képet, melyet Péter a világ csalárd állapotjáról eléje tár s fenségesen hallgatja a vádak özönét, melyet az Isten ígésétől elvetemedett emberiségre zúdít. A szent ígéje ellen vetkedő világot eléri bosszúállása: majd észretéríti hadakkal, rablással, döghalállal és éhséggel. Akik bűnüket megsíratják, számíthatnak a mennyei eledelre, de a gonosz konokok a pokol kínjába vesztik magukat. Vigyázzon Péter, — adja ki utasítását az Úr — hogy csak az igazakat boesássa be a mennyek országának kapuján.

E színes és korántsem egyhangú kép vázlatos körvonalaiából is látszik, hogy a versíró különösebb feltűnést nem keltő szellemmel és kezdetleges művészi készséggel rajzolta meg különben igen értékes kultúrhistoriai képét, amely inkább kor- és erkölestörténeti szempontból, mint költőileg köti le figyelmünket. Mindenesetre többre kell tartanunk holmi lendületlen próza tökéletlen rímbeszédénél. A szerzőnek tagadhatatlannul volt mon-

danivalója s annak számára tudott is megfelelő formát találni, legfőlebb csak ügyessége hiányzott a kettő harmonikus egybeillesztésére. Nagyobb gondot fordított a kort jellemző vonások minél teljesebb összeszedésére és a való elemek száraz egymásutániságára, mint eszmei elrendezésükre és költői alakításukra. Olyan ember munkája, aki elégedetlenül szemlélte korának eltévelyedését, az erkölcsök kétségbeejtő meglazulását, a közélet bántó ferdeségeit s általában a rendes medréből kikökökcent világ tétova félrekanyarodását. Ha nem is tudott olyan magaslatra emelkedni, mint nagy kortársa, Erasmus, akinél a jó és a rossz ellentétei kiegyenlítődve megbékülnek, viszont nem font ostort századának merev szigoruságából, hogy kegyetlen csapásokkal korbácsolja bűnbánatra a megtévedt embereket. Szigorú álláspontról nézi ugyan a társadalom minden rétegének erkölcsi inogását, de egy pillanatra sem laposodik el a 16-ik század jól ismert unalmas moralizálásában. Erkölcsi felháborodása a megtorlásra érett világ vétkes magatartásán csak Szent Péter gyakori megdöbbenésén s az Úr büntetésének követelésén érzik meg, viszont volt érzéke ahhoz is, hogy ironikusan nézze a viszonyokat s szelid humorral enyhítse a kép egyoldalú zordságát. Bármennyire is felháborodva analizálja a társadalom erkölcsi állapotát, valamennyi osztály képviselőre vet egy ironikus mosolyt és Szent Péter alakját is a humor szelid árnyalatával övezi. Ez a vonása kiemeli versünket régi irodalmunk száraz és unalmas erkölcsi fenytékei közül.

Elbeszélésünk épen azáltal, hogy tartalmilag a való élet nagyon is hű elemeit foglalta össze s csak arra helyezte a súlyt, hogy a romlott időnek minél több vonását egyesítse korképpé, jóval több a minden idők örök elégedetlenének zsörtölődő zúgolódásánál. A politikailag, vallásilag, szellemileg egyensúlyát veszített s főképen erkölcsileg megtántorodott és elvadult 16-ik század német társadalmának döbbenetes körvonalai vetődnek itt elénk, ami azonban a magyar változatban igen érdekesen, majdnem teljesen elmosodik előttünk. Ha Gyirwa Wentzel a címlapra lelkiismeretesen nem jegyezte volna rá, hogy dialogusát németből ültette át magyarra s útbaigazítása nyomán nem ismernők eredetijét, azt hinnők, hogy ezt az érdekes korképet, melyet a westfáliai békét követő esztendőben nyomatott ki, közvetlenül az akkori Magyarország viszonyairól vette föl. A 30 éves háború kétségtelenül a német birodalmat rendkívül megviselte, de rombolólag avatkozott be Magyarország életébe is, amelynek közviszonyait hozzá még több mint egy évszázados török nyomorúság is züllesztette. A 17-ik század híres magyar hítszónokai, különösen *Pázmány Péter* és *Köleséri Sámuel*, elevenbe metsző kemény szavakkal ostromozzák az erkölcsi megtántorodásnak épen azon jelenségeit, amelyeket lesújtó földi tapasztalataiból Szent Péter Krisztus Urunknak felsorol. A részegség és a tobzódás veszedelmes voltáról mondott szent beszéde Pázmánynak épen azon kevesebb számú darabjai közé tartozik, amelyet különös nyomatékkal a magyarság erkölcsi életére vonatkoztat. Tudja — ugymond — milyen nehéz a megrogzött szokásból és csaknem természetébe vált erkölcsből kiragadni az embereket, „kivált-képen abban az Országban, melyben az emberek Pinczetokok; és kikkél az élet csak ital, nem élet“. Azt gondolja, hogy Isten épen azért „rontotta és pusztította... a’ mi szegény Hazánkat, hogy az ő szabaddulásaért annyi részegítő köszönések lettek; hogy, ha egy nagy völgybe

vinnék a' Török Császár erejét, és reá eresztenék azt a' Bort, melyet sok részeskedésben meg-ittak Magyar-ország szabadulásaért: nem kellene semmi Viz-özön a' Török veszedelmére; mind Borban halnának." Amikor pedig az igazságról és a bírák kötelességéről prédikál, néhány sorba egy egész erkölcsi korpépet tömörít: „Mennyi verekedések, vér-ontások, gyilkosságok esnek naponként, nem csak az útakon fosztogatóktól, hanem egyéb emberektől-is. A' jövök-járók tolvajlasi, minden-napi kenyér. A' lopás, oly köz, mint-ha tisztességes kereskedés volna: mert sokan, csak azt nem lopják-el a' mihez nem férnek. A' Kereskedők, mesterséges csalárd-ságirul; A' Vitézlő rendek, ragadományirul, nem Predikációkat, hanem egész könyveket, és *Lamentációkat* kellene írunk." Egy másik helyen a megvesztegetett bírákat annak a Cambysesnek példájával figyelmezteti pártatlanságra, aki megnyúzatta az igazságtalan ítélezőket s bőrükből csináltatott ítélőszéket az utódok emlékezetének ébrentartására. Van szava az „Ország tagjai síralmából gazdaguló“, a szegény ember kutyáját, juhát, szőlejét, gabonáját harácsoló vitézek elítélésére is.³⁰⁾ *Köleséri Sámuel* pedig „A gyógyulhatatlan nép nyavalyássága“ című prédikációjában ilyen megrázó képet rajzol: „Bizony, ha a' Képirok le akarnák írni Map-pára a' mostani Magyar hazát, egy sinlő beteg ember képében kellene le írni, ki csak agonizál, mert ha el szemlélyük: Beteg ebben az Ecclesia. Beteg a Politika. Betegek annak igazgatói. Beteg az egész Teste a' Nemzetnek, nines abban épség tetétül fogva talpig... Oh szegény beteg Haza! Bezzeg nagy mint a' tenger a te nyomorúságod, kiesoda gyógyít meg tégedet?“ Nem egy prédikációjában felcsattan éles ostorcsapása a „megtérés nélkül való nyakas Magyar Nemzet“ testén, mert „az Ég alatt Isten törvényéhez Engedetlenebb s' nyakasabb, Isten szolgáit csúfolóbb, Erőszaktevőbb, s' el Aradottabb Nép nem lehet a' Magyar Nemzetnél“, — s lehangoltan teszi hozzá: „Ez a nemzet csak ajakán pengeti a' Réligiót, de ahoz illendő, szíves maga meg jobbulás nélkül való. A' kegyességnék formáját viseli, de annak erejét meg tagadta.“³¹⁾

Olvasva ezeket a hol keserű, hol haragos, az akkori magyar közéleti viszonyokat súlyosan vádoló szavakat, feltárul előttünk az a szomorú idő, amely Gyirwa Wentzelt a *Szent Péter dialogus* megmagyarosítására készítette. Általános kortűnet volt tehát a társadalom erkölcsi életének bomladozása s épen ez indíthatta Gyirwa Wentzelt arra, hogy lefordítsa a német reformáció korának a mi viszonyainkra jellegzetesen illő dialogusát, amely a 17-ik század közepén az ujdonság friss és az aktualitás melepően találó erejével hathatott nálunk. Kétségtelennek érezzük, hogy a magyar fordító szeme előtt a saját környezete lebegett, amikor a német szöveget magyarra áttette, s az olvasó sem gondolhatott másra, csak az őt közvetlenül körülvevő akkori világ esalárd folyására. Éppen ebből az eljárásból következik, hogy Gyirwa Wentzel versét tulajdonképen nem lehet pusztá fordításnak minősíteni. Az elején ugyan egy darabig sorról-sorra kíséri eredetijét, de mielőtt a társadalmi osztályokra s az erkölcsi élet példáira kerül a sor, saját lábára áll s nagy önállósággal és szemellátható belemelegedéssel pergeti tovább sorait. Ragaszkodik ugyan a maga előtt tartott szó-

³⁰⁾ *Pázmány Péter*: Predikációk. Posen MDCXXXVI. 216, 222, 629, 638, 1156 l.

³¹⁾ *Köleséri Sámuel*: Arany Alma Avagy alkalmas ideben mondott ige. Debreczenben MDCLXXIII. Esztendőben. 72—73, 78, 241—242 l.

veg gondolatmenetéhez, de ahol azt részletezőnek vagy unalmasnak találta, a sorokon átugrott, hosszabb részleteket 1—2 sorba tömörített, viszont a neki tetsző helyeken kényelmesen megállapodott s mintáját saját szemlélete szerint szinezte tovább. Eredetijétől a legtöbb helyen csak indítékokat kölcsönzött, a kivitelben aztán saját erejére támaszkodott, amely gondolatokban soványabb, érthetőségben homályosabb, de tartalmilag formásabb eredményre vezetett. Különösen javára vált a magyar versnek, hogy a dialogus szatirikus jellegét plasztikusan kidomborította, jóízűvé élezte s általában a szatirát a maga egészében eredetijénél élvezhetőbbé tette. Ehhez járul még az is, hogy a nehézkesen hömpölygő és esetlenül hosszú német verssorokat majdnem kifogástalan ütemezésű 8 szótagos rövid sorokra tagolta, ami a német verssel szemben határozott formai előnyt, könnyedséget és élénkséget biztosít a magyar dialogusnak. Ez befolyással volt természetesen a magyar szöveg terjedelmére. Ahol ragaszkodott eredetijéhez, annak egy sorát a maga rövidebb formájában kénytelen volt két sorra terjedelmésíteni. Ha tehát mindent lefordít, kétszeresére növekedett volna a magyar vers, így azonban csak 100 sorral lett bővebb. E látszólagos megnyújtás ellenére is tartalmilag voltaképpen rövidebb a német szövegnél, annak körülbelül csak háromnegyed része.

Gyirwa Wentzel, mint e dialogussal egykorú Sibylla verséből is megállapítható, határozottan rendelkezett költői érzékkel, anélkül azonban, hogy valami különösebb művészi rátermettséget igényelhetne magának. Helyes érzékkel választotta meg a 30 éves háború viharaitól megviselt 17-ik század emberének lelki érdeklődését lekötő verses műveit, amelyek amellet, hogy a korszellem éles tükrei, nemzetközi vonatkozásaik révén is előnyös gazdagodására szolgálnak e század magyar szellemi képének. Irodalomtörténeti szempontból ez a verse azért nevezetes, mert a 16-ik század népszerű német dialogus típusát hozta el hozzánk. Ez a műfaj, mely a humanista colloquiumokban és a renaissancetól életre keltett ókori dialogusban gyökerezik, *Hutten Ulrich* „Phalarismus“-ával (1517) vonul be a német irodalomba. Nehány éven át Hutten teljesen egyedül képviseli ezt a műfajt, csak az 1520-as évek táján lépnek melléje mások is, részben a drámától befolyásolva. Fejlődésének első fázisában, amelynek épen a fent ismertetett *Julius* dialogus a leghíresebb darabja, a műfaj természetesen ragaszkodott a latin nyelvhez. A német nyelvű dialogusirodalom fejlődése Hutten 1521-ben megjelent „Gesprächbüchlin“-étől számítható. Ettől kezdve a német nyelvű termékek rendkívül gyors szaporodásnak indulnak s 1524-ben érik el virágzásuk teljes kibontakozását. Utána lassú hanyatlás következik: a műfaj hatásköre szűkülni kezd s népszerűsége egyre alább hagy. A negyvenes évek nagy eseményei: Luther halála, a trienti zsinat és a schmalkaldeni háború újabb lökést adtak neki s termeltek még néhány nevezetes darabot. Életét tulajdonképpen már a reformáció korában befejezte, habár utóregése még néhány évtizedre kiterjed. Erejét népies elemek felszívásából gyarapította, elszíntelenedése pedig akkor kezdődik, mikor a felekezeti polémiák érdekkörébe tolódott.³²⁾

Verses szatiránk tehát a német dialogusirodalom hervadásának korá-

³²⁾ *Rudolf Hirzel*: Der Dialog. Leipzig 1895. — *Alois Böhmer*: Die lateinischen Schülersprache der Humanisten. Berlin 1897. — *Gottfried Niemann*: Die Dialogliteratur der Reformationszeit. Leipzig 1905.

ból való, virágzó időszakának némely épen megőrzött előnyzeivel. Így a felekezeti pártszempontokon felül tudott emelkedni, s ha meg is érzik Conrad Hasen, hogy a protestántizmus híve volt, nem száll vitába egyik vallással sem, mint szatirairó kortársai tették. Hogy Gyirwa Wentzel ezt a néhány protestáns elemet is törli, anélkül azonban, hogy a saját pártállásának támadó kifejezést adna, ezzel nemcsak a maga katolikus érzelmeinek tett eleget, hanem a dialogusnak Krisztus Urunk és Szent Péter személyéhez illő elfogulatlanságán is javított. Az írónak és a fordítónak ez az eljárása annál megbecsülni valóbb, mert a korszellem és a tárgy könnyen az ellenkező végletbe is csábíthatta volna őket. Különösen a németek dialogusirodalmában épen a *Julius* közvetlen befolyása alatt Szent Péter gyakran felhasználott népszerű alakja bőségesen szolgáltatott mintát a szatirának felekezeti polemikus kiélezésére.³³⁾ A német szerző tehát készen kapta a formát, amelyet a magyar változat teljesen érintetlenül hagyott, de sem az író, sem a fordító nem arra használta fel, amire kortársai, akik rendszerint Szent Péterrel leckéztették meg a katolikus egyházat s különösen a papok viselkedését.

A német reformáció korából hozzánk átszármazott Szent Péter dialogus formailag tehát szorosan összefügg a *Julius* dialogussal: ez a műforma újkori fejlődésének latin nyelvű kezdő stádiumát, az a nemzeti nyelvű elemnyedő korszakát jelöli. Mindkettőn nevezetes képviselői a 16-ik század dialogus irodalmának s általában figyelemreméltó emlékei egy szellemtörténeti szempontból nevezetes és gazdag irányzatnak. Termékeny feladat lenne előkeresgélmi régi irodalmunkból e műfajnak még számbavétlenül heverő többi darabjait is, amelyeknek összefoglaló képe bizonyára jellemzően gyarapítaná a magyarság európai szellemi vonatkozásait és a nagy eszmeáramlatokba mindig megértően kapcsolódó érdeklődésének színes köreit. Más szempontból is érdemes lenne pontosabb szemügyrevétele. Kutató utánjárásaink eddig még kellőképen nem méltatták figyelemre azt a jelenséget, hogy a régi irodalomban a dialogus és a dráma határai majdnem teljesen egybefolytak, s amennyiben ezeket ma elválasztani akarjuk, a különbséget abban lehet megállapítani, hogy dialoguson a 16-ik század párbeszédes formában írt, de nem előadásra szánt irodalmi művet értett, tekintet nélkül annak prózai vagy költői, drámai vagy elbeszélő lényegére. Különösen fejlődésének attól az időpontjától kezdve nehéz a kettőt egymástól elkülöníteni, amikor egyrészt szatirikus polemikus elemek, másrészt pedig a dialogus útját kitérítő népies motívumok nyomulnak ebbe a tág keretű formába. Ez a jelenség, a dialogus átszövődése új elemekkel, már az olasz humanismus latin nyelvű dialogus irodalmáig visszanyúlik, s a hatása alatt álló német dialogust, amely igen gyakran „comedia“ vagy „fabula“ nevet is visel, épen ezek a fölülkerekedő s drámai színezetű elemek erősítették virágzó műfajjá. Érdemes volna tehát ebből a szempontból is revízió alá vonni drámairodalmunk régi emlékeit, vajjon közülök egyik-

³³⁾ *Dialogus zwischen Petro und eynem Bawrn, darinne angezeigt wurd, wie man auss Petro einen Juden gemacht hat, und wie sey ken Roem kommen. 1523. — Dialogus, so Franciscus von Sickingen vor des Himels Pforten mit Sant Peter und dem Ritter Sant Jörgen gehalten, zuvor und ehe dann er ingelassen ist worden. 1523.* (Schade i. m. II. 45—59 l.) — Niklas Manuel: *Vom Pabst und seiner Priesterschaft. 1522.* (Keller: *Fastnachtspiele. Nr. 20. Stuttgart, Lit. Ver.*) — *Bileamsesel. 1550. etc.*

másik nem ettől a dialogus-típustól ered-e? Gondolunk itt első sorban a Páduában tanuló, az olasz humanizmussal, de bizonyára a német dialogusirodalommal is közvetlen érintkezésben álló *Sztárai* darabjaira. A humanista és a német dialogusnak ez a jellegzetes vonása csak megerősíti Thienemann Tivadar azon helyes észrevételét, hogy régi birodalmunk néhány drámájának minősített emlékéiről még ki fog derülni, hogy német dialogusok magyar származékai.³⁴⁾

³⁴⁾ IK. 1923. 147 l.

URUNKNAK SZENT PETERREL VA-
LO BESZELGETESEI, KÖ-
vetkezik.

SZENT PETER.

EN édes Uram Istenem,
Ne légyen heában
kérésem.
Engedd-meg mostan
énnékem,
Kit kívánok oh sze-
relmem!

5. Mennyek alá ez világra,
Hadd lássam magát mint tartya.
Ugyé még-is mint akkoron,
Hogy edgyütt jártunk ez földön.

AZ UR.

10. Péter, hogy im kérsz engemet,
Nem szegem-meg te kedvedet,
Hogy gondolatod illyre vitt,
El-mehetz békével innét.
De meg-lásd hogy meg ne bánnyad,
Mostani világban jártad.

SZENT PETER.

15. Tsak ez okért alá-megyek,
Hogy ott tsudákat izemléllyek.
Ott ez világ mi hittel bir,
örömmel ha Iftent ditsir.
De Uram meddig engeded,
20. Hogy alatt maradgyak töled.

A₂ 1. h.

Az itt következő idézetek a nem mindenütt egyformán világos magyar szöveg pontosabb megértésére, részben a fordító eljárásának megvilágítására szolgálnak. A német szöveget egy nürnbergi s. l. s. a. (ca. 1560. Gedruet zu Nürnberg, durch Nicolaum Knorm. Berlin, Staatsbibl. Yg. 5480), Goedeketől nem ismert kiadásból idézem. A zárójelbe tett szám ennek a kiadásnak a verssorait jelöli.

14. vs. Denn die Welt hat sich gar vernewt (14).

18. vs. A fordító hozzátoldása. Az eredetiben:

Was die Welt hab für ein Glauben (17).

AZ UR.

*Péter, hald-meg edgy holnapig.
De tovább nem lehet hídgyed.
Ott alatt ne szitkozódgyál,
Se póróly se patvarkodgyál.*

SZENT PETER.

25. Ó Uram, hat hétig kérlek,
Hogy ott alatt én lehellek,
Nétalámtán találkoznék,
Hogy barátimmal mulatnék.
Mert ugy akarom tartani
30. Magam, mint illik vífelni.
Es az meg-nevezett időn,
Vízizá-jóvók ez eíztendón.

AZ UR.

- Nohát hí szolgám meny alá,
Az emberek látására.*
35. *A' kevés rövid napokban,
Meg-probálhadd te azokban.
Most ez világban sok féle,
Vallás és rend szerén-szórte.
Gyülekezetem-is szinte,*
40. *Találmányokkal van tele.*

A₂ 2. h.

SZENT PETER.

- No immáron el-indulok,
Mert az útra-is kéz vagyok.
*Uram ne vigy kísirtetben,
Hanem légy jelen igyemben.*
45. Péter hamar vízizá-térvén,
Tsak két hétig alatt lévén.
A lakás néki nem tetfzék,
De az földre zugolódék.

39—40. vs. Mein Kirch ist gar zertrent vnd verrot.

Mit menschen Lehr vberschut (33—34).

45—48. vs. Ez a rész nem tartozik a párbeszédhez. Az eredetiben különleg el is van különítve attól.

AZ UR.

50. *Nofza Péter honnét mostan,
Véltem, hogy tsak most vagy ottan.
Mint tettik azért ott néked
Az világban, meg-belzéllyed.*

SZENT PETER.

- Oh Uram ott vándorlottam ;
Edgy darabján el-fordultam.
55. De hald meg én panaszimat.
Kérlek még-is hald-meg izomat?
Igéd s' parantsolatiddal,
Senki nem gondol azokkal.
Tsak gyönyörködnek rozságban,
69. S' förtöződnek gonóiságban.
Alatt lemmi jóság nintsen,
Tsak merő rufnyaság minden.
Ha én így mint magad volnék,
Mindeneket el-vefztenék.
65. Tűzet s' kénkövet azokra
Hannék, büntetvén, nyakokba.
Es így mi(n)den birodalmot,
El-rontanám ez (vil)ágot.
De Uram engedd-meg kérlek,
- A₂ 3. h. 70. Bár tsak egy nap birjak véle(k)
Akaratom szerint őket,
Hadd büntellem leregeket.

AZ UR.

- Ne Péter, ez tanáts nem jó,
Erre izándékom sem hajló,*
75. *Hogy büntessem hirtelenül,
A' meg téroket mód nélkül,
Mert én jó vagyok s' kegyelmes,
Irgalmas és nagy kegyelmes.*
- Nem mindgyárt érdemek izerint,
Büntetem az embereket.*
80. *Jól tudom, hogy mind bünösök,
De még-is kegyelmes lézók.*

52. vs. A fordító eddig követte szó szerint az eredetit. Innen kezdve csak értelmileg adja a német szöveget.

70. vs. Gib mir das Regiment nur ein tag (58).

74. vs. Sajtóhiba: izándékom.

81—82. vs. Denn wenn ich solt straffen nach der that.

Es lebet kein Mensch der nicht sünde hat (66—67).

- Néha néha nyavalyákkal,
 Meg-sanyargatom azokkal!
85. Kikkel lágyítom sziveket,
 S így hozzám térítöm őket.
 Penitencia tartással,
 Bűnöknek el-hagyásával.
 S így kell nékem térítenem —
90. Meg, mert könyörülő szívem.
 Mert sem ezüstön aranyon,
 Hanem drága nagy váltságon,
 Véremmel szabadítottam,
 Pokolba nem bocsátottam.
95. En az bűnöknek halálán,
 Nem irúlok kárhozattyan.
 Inkáb meg-térőhöz hajlok,
 Kit ezer izig-is áldok.
 De kik engemet tsufolnak,
100. Nevek ki-tórlóm azoknak.
 Meg-büntetem a' testekben,
 el-is vesztem ó lelkekben.

Az 4. h.

SZENT PETER.

- De oh Uram hally nagy tsudát.
 Miképpen jártam ott alat!
105. Midőn szélyvel jártam vólna,
 Igyen gondolkodom vala:
 Templomokban ha bémegek,
 Talám úgy vannak mindenek.
 Igéd úgy prédikáltatik,
110. Hasznossan ki-izolgáltatik.
 De te igéd mellyet hagyál,
 Praedikálni parantsolál,
 Az egyházban hogy bémenék,
 ötven halgatót ha láték.
115. Melly dolgon el-tsudálkozván,

107—114. vs. Nem adja elég világosan vissza a német szöveget, amely így hangzik:

Da ich auff Erden kommen bin
 Erstlich fiel mir in meinen sinn,
 Wo ich eine Kirche fünde
 Ob auch noch darinne stünde,
 Dein Göttlich wort vnd heilsam Lehr
 Ob es auch noch verhanden wer,
 Dein Göttlich wort das du jnh hast gelassen
 In dem kam ich eben zu massen,
 Das man hub zu Predigen an
 In der Kirchen warn kaum funfftzig man (86—95).

- Hogy több vala ízánál utzán.
 Kik igédet nem halgatván,
 Felette rajta bululván.
 Mikor piatz körül járnék,
 120. Es ott vélek mulatoznék,
 Köztök fok morgáft én hallék,
 Némelly Papra izitkozodnék.
 Illy dolgokat láték s' hallék,
 Kit halgatni el nem türék.
 125. S' mondám, az ördög vakított,
 Hogy miveltek ilyen dolgot?
 Az Ilten meg-vér benuetek.
 S' edgy hozzám izolla közzülök,
 Az verjen téged pokollal,
 130. Mi közöd néked azokkal?
 Mi halzon templomban lenni,
 Ha nem adnak innya s' enni?
 Pap és káplán hon lakoznak,
 De málnak semmit sem adnak.
 135. A' többi tsufol vala,
 Mellyet izenvedék halgatva.
 Az után edgy izegeletbe,
 A₃ 1. h. Láték edgy tzégért ki-téve.
 Ott én nagy kiáltáft hallék,
 140. Kinn izivem el álmétkodék.
 Mondák, hogy ott bort mérnének.
 Kinek látására menék.
 Ott kártyás és kotzkáft láték
 Az bornál többet izemlélek
 145. Hogy sem mint az izentedgyházban,
 vigadozván bor italban.
 Közikben edgy izékre ülék,
 Magamnak én-is hozaték.
 Ott edgyik tárfaságokból,
 150. Hozzám izolla vig voltából,
 Job kéz fogva köszönt vala,
 Málikkal penig meg-ránta.
 Ez latorságát el türém,
 S' többi tsufolását nézém.
 155. Mint az Bagoly köztök valék,

126. vs. Das jr so Gottes Diener schendt (107).

127. vs. Sajtóhiba : bennetek.

132—134. vs. Darinne schenkt man weder Bier noch Wein,
 Denn da zecht der Pfaff vnd Caplan
 Sie trincken allein geben mir nichts dauon (113—115).

142. vs. Mich durstet sehr gieng hinein (123).

155. vs. Wie ein Eul vnter den Vögeln ich was (136).

- Sok bolzfzuságot lzenvedék.
 Kit ugy én-is fizetnie,
 Akarék vízfza mérníe.
 De én magam meg-gondolván,
 160. Mihelyt fok voltokat látván.

AZ UR.

- Péter, vadnaké kőzöttök*
Ifstenes s' kegyes emberek,
Hű tanítók városokban,
Prédikátor Országokban.
 165. *Vagy Oskolának Melteri,*
Iffiuságnak oktatóji.
Tanítanaké mint kívánom,
S tartyáké parantsolatom.
Hiveim mint szaporodík,
 A₃ 2. h. 170. *Kikkel én országom telík?*

SZENT PETER.

- Meg-lehet némelly helyekben,
 Találatnak embereken,
 Hogy te igédet igazán
 Hirdetik, és nagy ízép tilztán.
 175. De az fok gonolz emberek
 Miatt, útdról térülnek.
 Kik tsak ízájokkal igédet,
 Illetik szent törvényedet.
 Tettetik ök-is kegyeffek,
 180. De minden dolgok ízinefek.
 Nints íziveken lemme jóság,
 Hanem tsak merő tsalárdság.
 Szegény embereken húzó,
 Hamífsággal rajtok vonó.
 185. Es ha valaki házakhoz
 Mégyen, menten, kéíz tsaláshoz.
 Egyebet lemminek tartván,
 S' barátt yoknak hazudozván.
 Abban igen gyónyórkódnék,
 190. Hogy tsallyanak, bőltselkódnék.
 Sőt okossaknak-is mondgyák,
 Magokat olly nagyra tartyák.
 Színnel penig kerelíztyénnek,
 Hítel igen nagy tellyefnek.

158. vs. Fúrwar ich het jhn erstochen (139).

178. vs. Vnd das Hertz solchs nicht thut berúren (151).

195. Szolnak néha fzent irásból,
De femmit nem tartnak abbol.
Ha feddettetnek belöle,
Semmit fem gondolnak véle.
Nem híznak tanítójoknak,
200. Jóra intöt rágalmaznak.
Egyéb helyen-is hol voltam,
Egyebet ollynál nem láttam.
Hogy emberek ö dolgokat,
Igdéhez szabnák magokat.
205. Hanem edgyik a' másiknak,
El-vesztéfen olálkodnak.
A: 3. h. Több lok rulnya vilzálködás.
Kóztök forog az vér-ontás.
Igen forgattyák az írást,
210. Még fem vesznek vigasztalált.
Ott én lok Papoknál voltam,
Tudományokat tsudáltam,
Hogy ök olly rofz tudatlanok,
Legeltetni-is nem tudnak.
215. Templomban hogy tanitanak,
A' kit magoktul faragnak.
Szegény edgyúgyú köffegnek,
Szemek azzal ki-veretnek.
Néha azoktól irtoznak,
220. Hogy külömbek találatnak.
Sok emberektől hallottam,
Kinn magam-is el-busultam.
Ha az parasztot dorgállják,
Papunk fem jobb, még ezt mondgyák.
225. Ha tanítálok szivekből
Volna, tehát ez vezélyből
Nétalám ki-térülnének,
Pokolba-is nem mennének.
Nagyok s' ki-mondhatatlanok,
230. Dolgok is tsudálatofok.
Ott találatik Sophíla,
Pickhárd és Zvvinglerus abba.
Elö nem tudom számlalni
Mind mik fognak találatni.

213—218. vs.

Die kundten kein Predig verwalten
Sie kundten nichts denn Mess halten
Sie zieren Herr Gott nicht deinen Tempel
Sondern geben den Leien böss exempel (173—176).

231—232. vs.

Es sind mancherley Glauben im Land
Papisten, Widerteuffer, Jhesuzwiter genant (185—186).

235. Edgykor menvén edgy városba,
Láték edgy templomot abba.
Benne penig fok Papokat,
Kik hirdetnek új dolgokat.
Ki-ki mind hasznát kereli,
240. Tsak láttatnak tanítani,
Mindenekre zugolódni,
Nem hasznossan tanítani.
De uram ha birodalmom
Lőtt volna, vólt akaratom
245. Hogy el tórólvén mind őket,
Erdemelvén el-veszteket.
Tovább mit mondgyak, s' mivellyek,
Vagy többeket még belzéllyek,
Mert akkor tiztes emberek,
250. Vóltanak tudós Melterek.
Kik az gyenge iffiúságot,
Szépen oktatták azokat,
Tanitván izegényt s' boldogot,
Nem nézvén az ő hasznokat.
255. Többet végeztek intéffel,
Hogy nem izitokkal, veréffel.
Mint az moítani tanitók,
Vagy Oskolára vigyázók,
A' kik tsak innya és enni,
260. Vagy buján izerelmeskedni.
Magokat igyen oktattyák,
Sipolálfal vigalztallyák.
Edgy hétben fem jút elzekben,
Hogy könyv lenne ő kezekben.
265. Tsak az alizonyokkal vigak,
Tanulókkal nem gondolnak.
Hadnak letzkét az apróknak,
Imigy amugy tanitgatnak.
Halgafsák s' vegyék elzekben,
270. Mert izégyent vallnak ezekben.

237—238. vs.

Darinn ich einen Priester fand
Der selbig predigt nur menschentand (191—192).

243—246. vs.

O Gott het ich gehabt deine macht
Ich het jhn lassen den Donner erschlagen (196—197).

247—248. vs.

O Herr ich mus dir weiter sagen
Es hat sich verkert alle ding (198—1).

249—250. vs.

Zu der zeit hatten wir erbar frome Schulmeister (201).

257—258. vs.

Itzund seind die grossen Hansen in den Schule (205).

- Igen néznek fizetésre,
De ritkán az gyermekfelegre.
Az Ur tudgya nem tanitnak,
Még ritkán köztök-is vadnak.
275. Némellyik az A. b-céztékét,
Azt sem tudgya a' kis letzkét,
Mesterek templomban menni
A+ 1. h. Szégyenlik gyermeckel járni.
Inkább tükör előtt állnak,
280. Othon vagy égett bort isznak.
Ollykor jól tudnak Deákul,
Nyelveskednek lok dolgokrol.
Nem rég én egy helyre menék,
Mestert Cántort edgyütt lelék,
285. Az tudám Ciliojánost,
Hát forgatnak bolondságot.
Szégyen nem vala ezekben,
S' nem gondolván gyermekekben
Hamarébb fog az gonofság,
290. Hogy nem az oktato joság.
Nem hogy ök az szent írásbol
Oktatván őket azokból.
Illyen rút gonofz példákkal,
Iffiúság tsak vész azokkal.
295. Igy öreg korokban osztán,
Senki nem tarthattya zablán,
Mert iffiúság hasonlatos,
Az gyermekded gyümöls fához.
Mig gyermekded nem kötözik,
300. öreg korban meg tsonkudik.
Es így oíztán semmi jóban,
Hanem merül gonofságban.
Semmi jámborság körülé,
Nem marad az jó ó véle.
305. Mindeltig tőle tsak gonofzt,
Nem hallni tőle semmi jót.
Kiket tőle el nem űzhet,
Az mellyel nem űdvözülhet.

AZ UR.

Péter, hogy nem tanítottál,

280. vs. Trincken daheim ein branten Wein (219).
285—286. vs. Ich gedacht sie repetierten Cystanum
So declinierten sie den Grobianum (223—224).
305—309. vs. Kein frumbkeit wird nicht angesehen
Herr so sich nicht wird dein zukunfft nehen,
Vnd wirst abthun das böss auff Erden
So werden wenig Menschen selig werden (235—238).

- 310. *Felölem nem praedikáltál,
Ugy meg-lágyitván sziveket,
Hozzám térítvén mind őket.*

A₄ 2. h.

SZENT PETER.

- Igy sem fogtak volna hinni,
315. De sőt Uram velem bánni
Mint kesztek volna rongálni,
Es te Izódat el nem hinni.
Mert valaki igalságot
Szóll, az tehát bozlfzuságot.
320. Sőt annak feje bé-törík,
Avagy el-ontya téj-fölit.
Es nem tsak kergetik vonnyák,
De mindenütt kinzák s' rontyák.
Mert az igazság el-rejtve
325. Vagyon, s' hamilsággal telve.
Birodalom-is nyomatik,
Törlök mind el-tapottatik.
Maga birónak olly dolga,
Pénzel az ő boldogsága,
330. Hanem kell-is az jót rontya,
Tsak fordithalja hafznára.
Nints olly dolog kit a' pénzel,
El nem köthet az ezüftel,
Akar erős és értelmes,
335. Az pénz által vezedelmes.
Jofzág kintsek mind el-veznek,
Tűz miatt oltán meg-égnek.
Ez világot halonlitom,
Es tsak pók hálónak mondom,
340. Kinn dongo légy által menvén,
A' Izunyog meg-kötöztetvén.
Igy jofzágos tselekedet,
Alig nyom edgy nehézet.
Törvényben-is a' gazdagnak,
345. Tetteti vagyon subának.
Többet híznak ő nékiek
Uram, hogy nem a' Izegénynek.
Illy dolgokat ők mivelnek,
A₄ 3 h. De légy kegyelmes ezeknek.
350. Törvényben ez példa beiféd,
Mít malomban vilfiz azt örhedd.
Szegénynek nints annyi pénze,
Procátort meg-elégitse.

311—312. vs. Vielleicht hettest du sie können stillen (240).

355. Es így minden igazságát
 El-vefzti, s' lájd gazdag dolgát.
 Hogy lehetz olly nagy túrhető,
 Illy fokáig izenvedhető?

AZ UR.

- Péter tsudás vagy elmédbe,
 Ki vagyok én, vedd eszedbe.*
 360. *Sokáig váro kegyelmes,
 Búnosókhöz nagy figyelmes.
 Mert ez világ árnyék völgynek
 Hivattatik, embereknek
 Keresztel benne élniek,*
 365. *Szükség azért mindeneknek.*

SZENT PETER.

- Uram halljad még-is izomat,
 Meg-befzéllem rofz vóltokat
 Nyelvem moft elődben hozza,
 Miként magát tobzottattya,
 370. Több bujaságban-is élnek,
 Nintsen mértékletessegek
 Most más ujságot gondoltak,
 Gonofságra kit fordítottak.
 Kotzkán nyert jófzágért ifznak,
 375. úveg pohárral tobzódnak.
 Több ha oda jó itatnak,
 Iften hozott, így szóllanak.
 Szép tífzta borral kinálnak,
 Nagy pohárokkal onfzolnak.
 380. Jokat hogy már ók tífzelik,
 De bofzfzusággal illetik
 Es ha ki akarattyoknak
 Nem enged tartyák bolondnak.
 Láttam több találmányokat,
 385. Búnre hajlandoságokat.
 Paputsból mofdoból ivót,

357. vs. Ich schlug fürwar mit Keulen drein (275).
 358—365. vs. Az eredetinek e 3 sorát bővítette itt a fordító 8 sorra:
 Petre du bist wunderlich in deinem sinn
 Weist du nicht das ich gütig bin!
 Warumb heist die Welt ein jamerthal! 276—278).
 372—375. vs. Ein neue Manir hat man erdacht
 Ein Würffel ist in ein Glass gemacht,
 Wer rüttelt ein Quatwer, Es oder Zincken
 So viel mal mus ers Glass ausstrincken (284—287).

- Uram láttam illy dorbézlót
 Kik az úvegeket-is rákták,
 Némelytől nyelettek gyertyák.
390. Sokaknak búdós vólt szájok,
 Bor miatt rothat a májok,
 Sokak Izegényekké léfznek,
 Az ital miá el-vefznek.
 Hamar éltek végezödik,
 395. Bor miátt rövidítettik.
 Sok bűn kár vallás nem vólna,
 Ha igy nem vágynának borra.
 Modgyával s' mértékletessen
 Ha innának íftenefen.
400. Bort meg-íflza, értelme nints,
 Soknak végre lemmie lint.
 Aján-ékod tobzodáflra
 Fordittyák nem tápláláflra.
 Hogy ök máfnak Izolgálnának,
 405. S' Izegényeket táplálnának.
 Vagyon még több latorságok,
 Kiknek nintsen immár Izámok.
 Kik kóztók mint burjáng fel-nótt,
 Hamifságoknak feje lótt.
410. Ki kóztóttók Izerelmetesbb,
 Azt mondgyák, hogy leg mesterebb.
 Hogy tudós ó affélében,
 Az vigaságos mindenben.
 Effélék ha edgyben úlnék,
 415. Napeftig illyről befzélnek.
 Paráznás s' kurvás dolgokat
 Forgatnak s' Iazolják az jókat.
 Nem ugy mint az régi kegyeffek,
 Ífteneffen befzélgettek.
420. Mint mostanság az újétók,
 Tsak latorságot forgatók.
 Mellyik tud úzni tsufságot,
 Ez nyer fokfzor uraságot,
 A' kiknek módgyok van ebben,
 425. Mért erefzted elő ebben.
 Tsak játék az paráznaság,
 Ha haragod rájok nem hág.
 El-merúlte az afzfzonyok,
 Férfiak és az leányzóok,

420—421. vs. Jtzund thut mans gar anders reformirn
 Man thut den Grobianum declinirn (332—333).

428—429. vs. Diss laster nicht allein die Mannen treiben
 Es geschickt von Junckfrawen vnd Weiben (340—341).

430. Kiknek lábok koporfolban,
Azok-is fők ez dologban.
Azok pénzért afzlyonyokkal,
Uram bünteid-meg pokollal.

AZ UR.

435. Péter, ez szók ellen ki-vét,
Mellyet szent Pál nékik jelent,
Holott mondatnak boldognak,
Testekkel Christus tagiának.
Tinéktek mindnyájaknak,
Ugy léssen mint a Christusnak.
440. Midón osztán fel ébrettek,
Földnek porából fel-keltek.
Kik testeket a Christustól,
El-fzakalztják ez nagy jotól,
Es életét paráznával
445. Tölti ijeszti pokollal.
Ez beszédet ki-tsufságnak
Tartya, tehát már jaj annak.
Többé benne én nem lakom,
Lásák ha meg-szomorítom.
450. Tsak az meg-térőkért vagyon
Az lép nap-is ez világon.
- B₁ 2. h.

SZENT PETER.

- Uram el-válásom után
Negyedik éjel hol hálván,
Vitézekkel meg-beszéllem,
455. Mint történt dologom énnékem;
Voltak tele bujasággal,
öltözetek undoksággal.
Azt el-hízem kétség nélkül,
ördög-is illy éktelenül,
460. Vagy formán volna pokolba,
Mi hafzon szolnia rola.
Egy izegeletben le-úlvén,
Az edgyik hozzám eljövén.
Monda rokonom légy vigan,
465. Súvegem el-lopá ottan.
El-mene s' menten el-adá,
Kit szemlélek bolzfzonkodva.

432. vs. Die verursachen die Frawen mit gelt dazu (344).
450—451. vs. Von ewge der die da nicht wissen was gut oder böss ist.
Geb ich der Welt noch lenger frist (362—363).
457. vs. Biss auff die Fuss hiengen ihn die Hosen (369).

- Még is tsak vezteg halgaték,
Hald-meg izomat ott mint járék.
470. Ottan más jöve én hozzám,
Kóizöne edgy italt reám,
Az ur éltesfen, azt mondám,
Sörrel tele fuvá ortzám.
Ugy meg-áfztata azontul,
475. Mint kit ki-vonsznak a' kútbol.
Azon felette bufulék,
Noha rola nem tehetek.
Mert helyemből ki mozdulni,
Nem merek vala fel-kelni.
480. Más Compánia hogy juta,
Edgy kovázbol ez-is vala.
Edgyik monda a' többiknek,
Az ördög hozott bennetek.
Tsudálám ez gyűlés honnén,
485. Bálint korsága el-lellyen.
A' Lucipér molt titeket,
Honnét hozott benneteket?
Szájokbol semmi jó nem jött,
Hanem tsak izitok ki-izókótt.
490. A' Bibliában olvalván,
Az Jofue mint hartzolván.
Le-efvén Istent imáda,
Hogy az Amorettel viva,
Ez infegből izabaditná,
495. Igéretit meg-gondolná.
Igy a' napot meg-állatá,
Mig ellenfégét meg-rontá.
De ez Soldáktul nem vala,
Illy imádság ki-buzogva.
500. Hanem merő istentelen,
Rút átokkal vólt éktelen,
Nints olly izitok ez világon,
Mellyet izájok ki ne fújon.
Atkozodo voltok miatt,
505. Tsuda az nap-is fenn maratt.
Sodomának s' Gomorrának,

471. vs. Der sagt, ein Katzentrunk bring ich dir (376).
479. vs. Denn sie hatten alle Spiess vnd Degen (389).
485—487. vs. Das dich S. Veltens wunden rûrn
Von wann thut dich der Teuffel fûrn,
Ich gedacht du werst vor lengst gehangen
Potz wunden wie hat es dir ergangen (396—399).
490—497. vs. E rész az eredetiben terjedelmesebb (402—413).
500—503. vs. Az eredeti részletezi a szitkokat is (416—421 vs.), amit a forditó
csak általánosságban jelez.

- Nem volt illy nagy gonofságok.
 Kiket tűzzel el-süllyesztél,
 Es bűnöknek nem kedvezél.
510. Mit ezekért tselekedtél,
 Kereszt-fára felzítettél.
 Nagy ként s' fájdainot szenvedél,
 Kit értek nem érdemlettél.
 Még-is tsufollyák jó vóltod,
 Es gyalázzák szent halálod.
515. De igéd gyalázattyáért,
 Rontsd-meg ő gonofságokért.
 Jelennyél-meg hatalmaddal,
 Szivek lágyítsad azokkal.
520. Már az leg rofízabb állapot,
 Molt el-fogta ez világot.
 Uram mért engetz nékiék,
 Hogy el nem hágyod veszniek?
- B₁ 4. h.

'AZ UR.

525. Péter, jól tudom időmet,
 Altal nem hágom rendemet.

SZ. PETER.

- Még edgy dolog van efzemben,
 Mint élnek ott az rút völgyben,
 Magokat olly nagyra tartják,
 A' tanitót nem halgattják.
530. Tsak éjel nappal lakoznak,
 Sok bort ők el-tikozlanak.
 Ki által meg-szegényednek,
 S következik vezedelmek.
 Az után panaszolkodnak,
 Es tégedet okul adnak.
535. Szerentséjek hogy nem volna,
 Nem gondollyák magok oka.
 Jovaik el-tikozlóttak
 Egélfégek-is el fogytak.
540. Némely rendek az uokra
 Vetnek; mint az volna oka.
 Semmi segitféggel nintsen,
 Ezért szegény moltan igen.
 Moltan az paraszt emberek,

507. vs. Sajtóhiba: gonofságok. 512. vs. Sajtóhiba: fájdalmit.
 517. vs. Thu jhn Pestilentz vnd vnglück senden (435).
 528—529. vs. Keinen gehorsam halten sie nicht (445).

545. Mint edgy Nemes formát úznek.
Magokat igen rá tartják,
Pénzek miatt el-is bizzák.
Edgykor lelék edgy parafztra,
Ki az mezőben jár vala.
550. Ennek bárfonyos ruhája,
Mint edgy Diizno réfzeg vala.
Paripáját ez nyargallya,
Keményen ugrándoztattya.
Annyira bolondoskodván,
Kétfzer engem tapodtatván.
- B₂ 1. h.* Uram tekints hatalmadat
Parafztoknak rofz voltokat
Ronts-meg, fordits elméjeket,
Ne engedgyed vezélyeket.
560. Igy el-hagyván rofz vóltokat,
Elő véfznek jámborságot.
Ha büntetés a parafziban
Nem forog jút kárhozatban.
Szokáfa ez hová megyen,
565. Rá tartya magát nagy fennyen.
Es bor felől tudakozik,
Ha talál meg-réfzegedik.
Az után meg-verekedik,
Halálig mind viaskodik.
570. Illyet lokat tselekefznek,
Mitsoda, pénzel fizetnek.
Uram hald-meg többet mondok,
Mitsodás törvént tartanak.
Ki ebet ólénd kóztók,
575. Azok nem tilzfellesesók.
Nem érdemel kóztók lakáft,
Véfzen mindentől utáláft.
De ha ki ember vért botsát,
Tsak le-télzi annak diát.
580. Mint ótódik parantsolat
Tartya, nem nezi az táblát.

- 556—560. vs. Ach Herr durch deinen Göttlichen willen
Thu den Bawern jhren hochmut stillen,
Thu jhnen das glück mit den Pferden verkeren
Las sie wider reuten auff den Ackermeren,
Triff Herr mit jhnen ein mittel
Vnd jag sie in die Henffen Kittel
Sind sie haben die grossen Pferd geritten
Ist bey jhnen abkommen vnterthenig sitten (470—477).
- 570—571. vs. Sagen dennoch wol es hat kein noth
Mit gelt ichs wol bezalen kan (485—486).
- 579—581. vs. Mit gelt macht man denselben gut,
Man acht das fünfft Gebott nicht gros in der Welt
Wers verbricht löset sich mit gelt (492—494.)

De kérlek, hogy ez világban,
 Ne örvendezteid a' jókban.
 Mert utollyára tégedet,
 585. Le-vonlák te²Felfégedet.

AZ UR.

B₂ 2. h. Péter, *ülök nagy magassan,* (sc. ne félek)
Bátor jójón hatalmassan.

SZENT PETER.

590. Leg-főb dolgom el-felejtve,
 Van panaszom afizzony s' férjre.
 Mert 'az ő pompás voltokat,
 Fitogatták ő magokat.
 Ha tizen-öt elztendősök
 Az ő fiok és leányok,
 595. Edgyik az málikat láttya,
 Hogy vagyon jó ruházattya,
 Ottan irigylégbbe jutván,
 Mond: nem jobb nálamnál bátyám.
 Es így az attya és annya,
 600. Leányát-is meg-ruházza.
 Ha akarják szerettetni.
 Az leánt meg-kell ruházni.
 Annak két vagy három szoknyát,
 Kell meg-venni az palástyát.
 605. Haj-fonót linórt és övet,
 Meg-tziffrazván talpig ötet.
 Piatzon jár nagy fényefen,
 Otthon penig az kenyérben,
 Alig ihatik az vízben,
 610. Még-is tartya magát fennyen.
 Nem néznek izemérmeteffen,
 Még-is nekik férjek léfzen.

584—585 vs. So werden sie dich von deinen Thron stürzen (496).
 586. vs. Zárójelben a fordító magyarázata.
 589. vs. Das best hat ich schier vergessen (498).
 593—602 vs. Wird eim ein Sohn funffzehen jar alt,
 So mus er habe Hosen von mancherley farben
 Solts gleich Vatter vnd Mutter darben,
 Sieht die Tochter das der Sohn ist gekleid
 Von stunden fengt sich an ein neid,
 Wil der Vatter friede haben
 So mus er die Tochter auch begaben,
 Wil er haben der Tochter huld
 Damit kompt der arme man in schuld (502—510).
 604. vs. Zween Mentel ein Schwebische schurtz dabey (512).

- Ofztán, hogy gyermekek léfzen,
Sokfzor edgy pénzek-is nintsen.
615. Minden marháját árullya,
Fele árrán málnak adgya.
Nagy változás minden rendben
Van Uram midden népekben.
Tobzodó voltokrol fzolnom
620. Vagyon nékem most fzándékom.
Moftan vadnak olly kalmárok,
Kik fû-fzerfzámot árulnak,
Azokat nyakokon hordgyák,
Gazdagoknak oltsón adgyák.
- B₂ 3. h.*
625. Azzal igen kereskednek,
Ha pokollal-is nyeletnek.
Ollyakat fokakat tudok,
A' kik fzegényeken huzók.
Elnek hamis rofz ffontokkal,
630. Tsálnak hamis fzerfzámokkal.
Bors között fokat találnak,
Hogy kózzéje sárt morsálnak.
Azonképpen gyömbérben-is
Törnek, és a' Sáfrányban-is.
625. Tyukmon sárgáját, mondolát,
Igy elegyiti áruját.
A' mértékben nehéz légyen,
Meg-elegyitik ök igen.
Edgyik az málikat tsallya,
640. Igyekezik penig rajta.
Eskúfznek a' te nevedre,
Hogy fû-fzerfzámok jo féle.
Semmit véle nem gondolván,
Tsak az nyereség fzolgalván.

AZ UR.

645. *Péter, mond-meg a' fzfomfzfédok,
Mint vífelik magok azok.
Vagyoné edgyeffég kóztók,
Maga bírók nem kényesók.*

618. vs. Sajtóhiba: minden.
623—628. vs. Die thun Wurtz auff dem nacken vmbrragen
Geben sie neher denn der mit Ross vnd Wagen
Damit auff dem Land raisst vnd handelt
Auch ist dieselbig wahr gantz verwandelt
Von denselben Kremern man das wol weiss
Damit ziehen sie ab den armen blut vnd schweiss (529—534).

SZENT PETER.

650. Mint az ebek és a' matskák
Elnék, s' edgymáft huzzák vonfzák.
Edgymás mellett lakó népek,
Mindenkor tsak verfenyefek.
Ha edgyik máfiknak kőfzön,
Nem fogadgya azt tilztesön.
655. Réfzegen ófzve-találnak
Az utzán, olztán morognak.
B₂ 4. h. Edgyik másiknak mond fiát,
Igy lzeretgeti lzomlfédgyát.

AZ UR.

660. *Péter, azt nem jól tselekezik,
Hogy ki-ki mind vezekedik.
Hát lzolgák és a' lzolgálók,
Tisztellegben tartják urok?*

SZ. PETER.

665. Azt tselekezik mit akarnak,
Dolgokban ók el nem járnak.
Ha pedig urok lzoll nékik,
ördög vidd-el mint haragfzik.
Azontul menten butszuzik,
Kinn az gazda bozfzfonkodik.
De ha kézfzúlnék asztalhoz,
670. Gyorfan meg le-úlnék ahoz.
Az ételben melegefznek,
Dologban pedig refzketnek.
Nintsen semmi kedvek ahoz,
Tsak juthaffanak juffokhoz.
675. Ha parantsol nékik reggel,
Dellyeft mondgyák te végezd-el.
Ottan hogy dolga végzódik,
Jól lakáfra gondolkodik.
Minden jofzága el-fogyna,
680. Ha maga hozzá nem látna.
Annak okáért meg-értsed,
A' jót igen ritkán leled.
Edgykor én edgy helyben juték,

651. vs. Je weiter Nachbar je besser freund (555).

657—658. vs. Heissen einander Schelmen vnd Dieb
Lieber Herr das ist der Nachbar lieb (561—562).

666. vs. So murren sie vnd thun das nicht (567).

667. vs. So wollen sie vrlaub haben vnd lauffen daruon (569).

- Tsak el-imigy amogy valék ;
685. Szállás miatt én bufulék,
Nagy kéfőn-is hozzá juték.
Találék egy fono házban
B₃ 1. h. Menni, hát edgy kurva gazban.
Máfok edgymáft üzik vala,
690. Futkározva bolondozva.
Több gonofság-is vólt dolgok,
Nem az fonás ő Izándékok.
Egyéb dolgot-is miveltek,
Feddvén, inkább tselekedtek.
695. Kinn bofzlonkodám reájok,
Mondám átok Izál reátok.
Edgy vén azonban kezd Izolni,
Keményen rám morgolódni.
En hatvan eíztendős vagyok,
700. Itélet naprol is tudok.
Papok rola fabulálnak,
Kivel lok embert bodétnak,
Mond miért nem volnék vigan,
Iffiak gyönyörködnek abban.
705. Eleinten iffiúságban,
őrómesben laktam vigan.
Mondék ; tellyes latorsággal
Vagy te, gonofz bátorsággal.
őket jora tanítani
710. Kellene roltzul tiltani.
Ezt líten rajtad bofzullya.
A' vén afzizony hozzá Izolla :
Nonda hozzám ; halgaís kopafz,
Mert majd ugy járíz mint edgy kuvalz.
715. Jol hozzám veré a' rokkát,
Ki miatt vővék Izaladáft.
A' Izolgák penig utánnam,
Elóttók van Izaladálom.
Ott én edgy tsúrben Izaladék,

689. vs. Sie jagten einander vnter Tisch vnd Bencke
So nerrisch kan mans nicht erdencken (591—592).
- 695—696. vs. Vnd sagt jhn von der Zukunfft,
Deines Gerichts du wurdest sie straffen (598—599).
- 701—702. vs. Man hat stetigs vom Jüngsten tag gesagt
Es sind Fabeln damit man vns plagt,
Het ich so lang rote Gúlden zu zelen
Ich wolt mir kein besser sach erwelen,
So lang biss das kem das Jüngste Gericht
Es ist nichts dran, ist nur eitel Pfaffen gedicht (603—608)
713. vs. Sajtóhiba : Monda.
- 713—714. vs. Schweig du kalköpflicher tropff,
Oder wirst geschmiert vmb deinen kopff (617—618).

720. Hidegben tsak meg nem halék.
 Uram az nagy latorságért,
 Verd-meg őket ez gonofzért.
 Mert mind fzolgák és fzolgálók,
 Merő gonolságra valók.
- B₃ 2. h.*

AZ UR.

725. *En sokáig túró vagyok,
 Adófságot ószve-rakok.
 Ha bünölkéből meg nem térnek,
 Mind örökké ök el-vezznek.*
730. *Onnan nintsen szabadulás,
 Péter, hát szegény nyavalyás,
 Kiknek nintsen tartományok,
 Gazdagoktul tápláfsok.
 Ez szegényeket én tartom,
 Felette van rájok gondo(m).*

SZENT PETER.

735. Uram femmi bótsületek,
 Gazdagtól nintsen nékiek.
 Azok kitsint könyörülnek,
 Nem tápláltatik szúkfegek.
 Mondom némely kis kenyérrel,
740. Nem ajándékoz-meg edgy pénzék.
 Találkozik néha edgy ád,
 Tizz közzül-is alig ezt ládd.
 Némelly koldus ezt el-járja,
 Az orfzágot bé-nyargallya.
745. De némelly egéffegefek,
 Tsalárdok s' nem betegefek.
 Tetteti hogy már beteges,
 De az gyomra egéffeges.
 Ha reá kél jól ihatik,
750. Es máfokkal szómben-fzókik.
 Edgykor őket edgy kortsomán,
 Hogy találálám, tsudálkozván

732. vs. Sajtóhiba: tápláláfsok.

737—738. vs. Ein jeder nur den armen lacht,
 Es erbarmet sich niemand der armen noth,
 Kein Heller, Pfennig vnd kein Brot,
 Langet man den armen zuspeisen
 Niemand wil sich gegen jhn beweisen (638—642).

752. vs. Sajtóhiba: találám.

- Minémű-képpen tántzolván,
Duda lipnál mulatozván.
- B₃ 3. h. 755. Kóztók olly beisédek vala,
Mellyet én nem értek vala.
Magokkal edgy komondor vólt,
Az tudott fok fele tántzot.
Effele fok gonólságnak,
760. örültek az latorságnak.
Midőn az eb tántzát végzi,
Ottan néki adnak enni.
Fejér kenyeres levessel
Tartyák a' rozz kuvalzt illyel.
765. Az el-fogyván, turbájokban
Többet kerésnek azokban,
Vajjal kenyeret meg-kenvén,
Az eb osztán ezt igy évén.
Az után több vigasággal
770. Mulattak a' rozz villával.
Rozz afzfonyok is ő vélek
Iddogalván beszélgettek,
Rufnyák, fertelmesen vóltak,
Belzédek hasonlatosfak.
775. Edgy-edgy rozz foltos paláltba,
Néhol fódözte Amita,
Rút ruhájok, s' rozz sarujok,
Kuldufokkal latorkodók.
De az után tovább mi lótt,
780. Palatzkokat edgy meg-tóltótt,
Az után belőle ittak,
Néha penig meg móldottak,
Semmi nyavalya ezekért,
Nem érkezett bor italért.
785. De reggel vízont fel-kelvén,
Azon motskofan hörpentvén.
Illyen módon ő magokat
Tartyák, kiálnak hujjákat.
Gondolván nem árt nékiek

- 750—754. vs. Denn mancher der hat viel Wiesen vnd Ecker
Denn ich thet jhr. eins mals im Kretschmer vil ergreifen
Da tatzte sie nach der Sackpfeiffen
Vnd spielten mit einander der Orther
Auch hatten sie seltzam Sprichwörter
Das ich darinne kein Teutsch verstund (652—657).
- 765—766. vs. Darnach theten sie jhren Secken suchen (666).

790. ördög, mert edgyütt izülettek.
 Semmi nyavalyájok nintsen,
B₃ 4. h. Tagjaik jó egészlegben.
 Az után meg-tudák mások,
 Hogy hamis alamifnáfok,
 795. Mellyet kellett volna adni,
 Erdemeseknek oíztani.
 Azok oíztán ó közzülök,
 El igazították tőlök.
 Más koborlókat-is tudok,
 800. Vitezekből valók azok,
 Midón parafzokhoz jutnak,
 Erővel mindent el-vonznak,
 Nem izokták ók az kolduláft,
 Hanem inkább tsak az duláft.
 805. Afféle rútnyuzás foíztás
 Parafztnak elég bodulás.
 Mert vitézek közzül lokak,
 Ólzve eskütt atyafiak.
 Kiknek lokszor izép leányok,
 810. Hajduktul izeplóket vallók.

AZ UR.

*Péter, nézd-el ez világot,
 Melly igen moft meg-változott.*

SZ. PETER.

- Meg Uram. Majd imitt amott
 Alig edgy jó, el-rongyozott.
 815. Mert moft az melter ember-is,
 Edgy marhát el-ád kétizer-is.
 Edgyik máfnál fellyebb tartya

- 783—790. vs. Da warn sie gerad von Leib
 Als irgendt eines Burgers Weib,
 Des morgens wie sie auffstunden
 Jhr angesicht sie wider verbunden,
 Da sahen sie hesslich wie der Teuffel
 Das ich glaub on allen zweiffel,
 Sie wern lahm von mutter leibgeborn,
 Ich het drauff ein Eid geschworn,
 Sie wern lahm von jhren Gliedern
 Welche sie doch wol kunten bidern (679—688).
 807—810. vs. Denn Bettel leut vnd Landsknecht stand
 Die sein einander so nah verwand
 Das sie forthin nicht dürffen meh
 Einander die Kinder geben zu der Ehe (706—709).

- Magát, és jobnak alittyá.
 Parafztnak ha van edgy fia,
 820. Melterfegre tanittattyá.
B₁ 1. h. Ez midõn olztán ki-tanul,
 Faluban mivel kontáarul.
 Vefzekedik az mint lehet,
 Miveli az melterfegget.
 825 Rofz munkátskáját fél árron,
 El-adgya azt tsak nagy oltsón.
 Goromba emberek vézrik,
 A' rofízért fel-bõtsültetik.

AZ UR.

- Mivel nints semmi rend-tartás,*
 830. *Rájok ér az bofszu állás,*
Hogy ez világ illy dühõssen,
Vetekedik igém ellen.
Nagy haragomban meg-rontom,
Országokból el ki-hajtom.
 835. *Hadat, rablált, és dög-halált,*
Sok éhfeget közöttök lát.
En igémet ha fogadgyák,
Es ha bünöket firattgyák,
Magokat nem tobzottattgyák.
 840. *Eljövémemet várhattgyák.*
Akkor szép örvendetes helyt,
Adok mennyei eledelt.
De kik jó voltom nem vézrik,
Azok magokat el-veztik.
 845. *Eörökké pokol kinnyába*
Kell nékiek maradnia.
Holott öröm és vigaság,
Nem adattatik szabadság.
Te Péter, meny tsak ajtohoz,
 850. *Más rendet ne botsafs ahoz.*

V E G E.

- 813—818. vs. Ja Herr ich glaub das in der Welt kein Stand
 Ist der da nicht were zerrüt
 Alle ding sind mit laster beschüt,
 Auch sind alle Handwerk verderbt
 Die vorthail list haben viel geerbt,
 Es ist immer einer vber den andern,
 Komt was newes auff das alt muss wandern (711—717).
 819. vs. Hat ein Bawr ein lahmen Sohn (718).
 829. vs. Petre dieweil kein Ordnung ist vnd kein Recht (729).
 842. vs. Sie werden leuchten wie die Sonne (744).

A szerző irodalomtörténeti tárgyú dolgozatai :

Kónyi és D'Aulnoy. Kolozsvár 1911.

Szép Magelona (Szövegkiadás). Kolozsvár 1911.

Verseghy Ferenc „Természetes Emberé”-nek forrása. *Irodalomtörténet* 1912. 53—60 l.

Egy fejezet regényirodalmunk történetéből. *Egy. Phil. Közl.* 1913. 587—600 l.

Octavianus. Budapest 1914. (Kny. az *IK.* 1914. évf.-ből).

Jovenianus. (Szövegkiadás.) *Irodört. Közl.* 1918. 159—190 l.

Magyar elemek a világirodalomban. Cluj-Kolozsvár 1924.

A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923). Cluj-Kolozsvár 1924.

Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (1919—1924). Cluj-Kolozsvár 1925.

Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év. Cluj-Kolozsvár 1926.

Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest 1926. (Irodalomtört. Füzetek 12. sz.)

Die Übersetzungen deutscher Romane und Erzählungen in der ungarischen Literatur. (1772—1836). *Ungarische Jahrbücher* 1928. VIII. évf. 1—2. f. 52—86 l.

La vie intellectuelle des Hongrois de Transylvanie. *Revue des Études Hongroises.* 1928. 2—3. sz. 220—244. l.

Sajtó alatt :

Genovéa. (Budapest).

Egy középkori Sibylla vers régi magyar irodalmunkban. (Budapest).
